

บทที่ 3

หลักกฎหมายระหว่างประเทศ หลักกฎหมายต่างประเทศและบทบัญญัติ แห่งกฎหมายไทย ซึ่งรับรองข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์ ของจำเลยในคดีอาญา

ในการศึกษาถึงปัญหาความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบทบัญญัติแห่งกฎหมาย ซึ่งสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลที่ขัดต่อหลักนิติธรรมนั้น นอกจากได้ทำการศึกษาดังแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับหลักการตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมายซึ่งบัญญัติให้สันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลที่ขัดต่อหลักนิติธรรมในบทที่ 2 แล้ว จะต้องศึกษาถึงหลักกฎหมายระหว่างประเทศ และหลักกฎหมายต่างประเทศ รวมทั้งบทบัญญัติแห่งกฎหมายไทยซึ่งรับรองข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์ของจำเลยในคดีอาญา ทั้งนี้ เพื่อเป็นพื้นฐานแนวคิด และเหตุผลประกอบการวิเคราะห์ปัญหาความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบทบัญญัติแห่งกฎหมายซึ่งสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลที่ขัดต่อหลักนิติธรรมในบทที่ 4 ต่อไป

3.1 หลักกฎหมายระหว่างประเทศซึ่งรับรองข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์ของจำเลย ในคดีอาญา

3.1.1 คำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมืองฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 (Declaration of the Rights of Man and of the Citizen)

จากแนวความคิดของนักปรัชญาเมธี เรื่องหลักกฎหมายธรรมชาติ ทฤษฎีสัญญาประชาคม และหลักการแบ่งแยกอำนาจ ได้นำไปสู่เหตุการณ์ปฏิวัติใหญ่ในฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 และการประกาศคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมืองของฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 ซึ่งต่อมาในรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศส ค.ศ. 1946 และรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศส ค.ศ. 1958 ซึ่งเป็นฉบับปัจจุบัน ได้นำหลักการของปฏิญญาว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ. 1789 มาบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญในส่วนของอารัมภบทแล้วเช่นกัน

โดยที่คำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมืองของฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 ฉบับนี้ เป็นรากฐานของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 และเป็นรากฐานของหลักกฎหมายมหาชนทั้ง

ปวงที่ปรากฏอยู่ในหมวดที่ว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ และหมวดต่างๆ ของรัฐธรรมนูญทั่วโลก รวมทั้งรัฐธรรมนูญไทยด้วย ซึ่งคำประกาศสิทธิของมนุษย์และพลเมืองของฝรั่งเศสฯ ไม่ได้เป็นเพียงคำประกาศสิทธิมนุษย (แต่ละคน) และพลเมือง (แต่ละคน) ที่อยู่ในประเทศฝรั่งเศสประเทศเดียว แต่เป็นคำประกาศที่สถาปนาหลักกฎหมายมหาชนขึ้น และหลักกฎหมายมหาชนดังกล่าวนี้ก็ได้แพร่หลายไปทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยด้วย

คำประกาศสิทธิมนุษย และพลเมืองของฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 มีหลักการอันเป็นสาระสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของกฎหมายธรรมชาติ และทฤษฎีสัญญาประชาคม โดยคำประกาศฯ ฉบับนี้ได้วางหลักการสำคัญทางกฎหมายมหาชน สามารถสรุปได้ 4 ประการ¹ ดังนี้

ประการแรก การให้ความสำคัญกับปัจเจกชน (Individual) และสิทธิทั้งหลายของปัจเจกชน

เดิมในระบอบศักดินาและระบอบกษัตริย์ สิทธิของบุคคลขึ้นอยู่กับฐานันดรและชนชั้นที่ตนสังกัด แต่ผู้ปฏิวัติให้ยกเลิกแนวคิดดังกล่าว แล้วยกปัจเจกชนแต่ละคนขึ้นแทน โดยเริ่มตั้งแต่ว่าคำประกาศฯ ได้เน้นถึงสิทธิทั้งหลายของมนุษย์แต่ละคน (โปรดสังเกตว่าเป็นเอกพจน์) และพลเมืองแต่ละคน (เป็นเอกพจน์อีกเช่นกัน) แม้ในบทบัญญัติคำประกาศฯทั้งหลายก็เน้นตรงจุดนี้คือจุดกำเนิดของปัจเจกชนนิยม (Individualism) ซึ่งให้ความสำคัญกับความเป็นคนแต่ละคน รวมทั้งสิทธิส่วนบุคคลของคนนั้นๆ ว่าเป็นหัวใจของสังคม ปรัชญาปัจเจกชนนิยมถือว่าหัวใจของสังคมอยู่ที่การยอมรับคุณค่าของคนทุกคนแต่ละคนที่รวมเป็นสังคม รัฐหรือสังคมไม่อาจก้าวข้ามบุคคลและสิทธิของเขาได้ เว้นแต่เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวม การคุ้มครองสิทธิตามธรรมชาติทั้งหลายของมนุษย์แต่ละคน รัฐ หรือสังคมเป็นเพียงผู้ประกันสิทธินั้นให้มนุษย์ (คำประกาศฯ ข้อ 2) และจากอิทธิพลของ จอห์น ล็อก (John Locke ค.ศ.1632-1704) ในบรรดาสัทธิตามธรรมชาติของมนุษย์แต่ละคน ได้แก่

1) ความเสมอภาค เช่น ความเสมอภาคตามกฎหมาย และกระบวนการยุติธรรม (คำประกาศฯ ข้อ 1) ความเสมอภาคในการเสียภาษี (คำประกาศฯ ข้อ 13) ความเสมอภาคในการออกกฎหมาย (คำประกาศฯ ข้อ 6, ข้อ 14) ข้อยกเว้นของหลักความเสมอภาคนี้ มีเฉพาะเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

2) เสรีภาพ ซึ่งหมายถึง ความสามารถที่จะทำอะไรก็ได้ที่ไม่รบกวนผู้อื่น (คำประกาศฯ ข้อ 4) และแม้รัฐสภาผู้บัญญัติกฎหมายเองก็ไม่อาจออกกฎหมายมาจำกัดเสรีภาพของมนุษย์แต่ละคนได้ตามใจ หากจำกัดเสรีภาพโดยกฎหมายก็ต้องเป็นไปเพื่อการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น

¹ จาก คำอธิบายวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ (น.27), โดย บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, 2553, กรุงเทพฯ: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา.

(คำประกาศฯ ข้อ 4, 5) และมีการขยายหลักนี้ไปยังสิทธิแต่ละประเภท เช่น เสรีภาพในร่างกาย (คำประกาศฯ ข้อ 7 ข้อ 8 ข้อ 9) เสรีภาพในความคิดเห็น (คำประกาศฯ ข้อ 10) เป็นต้น

3) หน้าที่ต่อสังคม มิใช่ว่ามนุษย์แต่ละคนจะมีสิทธิเท่านั้น แต่ยังมีหน้าที่ด้วย ตามคำประกาศฯ นี้มี 3 ประการ คือ การเคารพกฎหมาย (คำประกาศฯ ข้อ 7) การอาจถูกเกณฑ์ทหาร (คำประกาศฯ ข้อ 12) การเสียภาษีอากร (คำประกาศฯ ข้อ 13)

4) ความมั่นคงปลอดภัย ซึ่งปรากฏเป็นสิทธิย่อยในเรื่องทางอาญา (คำประกาศฯ ข้อ 7 ข้อ 8 และข้อ 9) ไม่ให้รัฐใช้อำนาจกำหนดโทษ และจับกุมโดยมิชอบ และที่สำคัญที่สุด คือ ให้สิทธิประชาชนในการต่อต้านการกดขี่ข่มเหง

ประการที่สอง เพื่อให้มีการตรวจสอบและถ่วงดุลกันและเพื่อควบคุมมิให้อำนาจขององค์กรทั้งหลายกลายเป็นอำนาจทรราชย์ จำต้องมีวิธีการแบ่งแยกการใช้อำนาจอธิปไตย ดังปรากฏในคำประกาศฯ ข้อ 16 คำประกาศนี้ถึงกับยืนยันว่า สังคมใดไม่มีการแบ่งแยกการใช้อำนาจอธิปไตย สังคมนั้น ไม่มีรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นการปฏิเสธการปกครองแบบรวมอำนาจทุกรูปแบบไม่ว่า สมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทรราชย์ ฯลฯ ณ จุดนี้ อิทธิพลของ มงเตสกิเออ ปรากฏชัดแจ้งที่สุด

ประการที่สาม ประการฉบับนี้สถาปนาการปกครองด้วยความยินยอมของประชาชน หรือที่เรียกว่าประชาธิปไตยขึ้น ดังจะเห็นได้จากการเน้นตลอดเวลาว่าประชาชนสามารถเข้าร่วมโดยตรงในการออกกฎหมาย ซึ่งต่อมากลายเป็นการออกเสียงประชามติ (Referendum) หรือโดยผ่านทางผู้แทนราษฎร (คำประกาศฯ ข้อ 6, ข้อ 14)

ประการที่สี่ ประการฉบับนี้วางหลักว่า กฎหมายคือ การแสดงออกซึ่งเจตนารมณ์ร่วมกันของปวงชน เพราะประชาชนเป็นผู้ตรากฎหมายด้วยตนเอง หรือโดยผ่านผู้แทนราษฎร (คำประกาศฯ ข้อ 6) ด้วยเหตุนี้เรื่องสำคัญๆ ที่จะกระทบสิทธิเสรีภาพหรือทรัพย์สินของบุคคลเพื่อรักษาประโยชน์สาธารณะ จึงไม่อาจกระทำได้ด้วยวิธีอื่นนอกจากออกกฎหมาย เช่น การกำหนดโทษ (คำประกาศฯ ข้อ 7) การกำหนดกรณีและวิธีการจับกุมขัง (คำประกาศฯ ข้อ 6) การกำหนดภาษีอากร (คำประกาศฯ ข้อ 14) รวมทั้งการเวนคืนและจำกัดกรรมสิทธิ์ (คำประกาศฯ ข้อ 17) การจำกัดเสรีภาพอื่นๆ (คำประกาศฯ ข้อ 4) แต่เนื่องจากกฎหมายเองก็จะละเมิดสิทธิตามธรรมชาติมิได้ ประการฉบับนี้จึงกำหนดขอบเขตที่กฎหมายจะตราได้เช่นกัน (คำประกาศฯ ข้อ 5 ข้อ 8 ข้อ 17) อันเห็นได้ชัดว่าประการฉบับนี้วางหลัก “นิติรัฐ” (Legal State; Rechtsstaat) ขึ้น ให้รัฐต้องปกครองโดยกฎหมายที่มาจากประชาชน และรัฐเองก็ต้องเคารพกฎหมายนั้น อันเป็นการปฏิเสธการปกครองแบบอำนาจอธิปไตยของผู้ปกครองที่มีมาแต่เดิม

คำประกาศสิทธิมนุษยย์และพลเมืองของฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 (Declaration of the Rights of Man and of the Citizen 1789) ได้รับรองสิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ไว้ในข้อ 9 ดังนี้

Article 9

“As all persons are held innocent until they shall have been declared guilty, if arrest shall be deemed indispensable, all harshness not essential to the securing of the prisoner's person shall be severely repressed by law”

ข้อ 9 “บุคคลย่อมได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์จนกว่าจะมีการประกาศว่ามีความผิด ถ้ามีความจำเป็นที่จะต้องจับกุมผู้ใด การใช้กำลังโดยไม่จำเป็นเพื่อให้ได้ตัวบุคคลนั้นมา ย่อมมีความผิดต้องรับโทษตามกฎหมาย”

โดยที่การคุ้มครองสิทธิตามธรรมชาติทั้งหลายของมนุษย์แต่ละคน รัฐหรือสังคมเป็นเพียงผู้ประกันสิทธินั้นให้มนุษย์ ซึ่งได้แก่ ความมั่นคงปลอดภัย ซึ่งปรากฏเป็นสิทธิย่อยในเรื่องทางอาญาตามคำประกาศฯ ข้อ 9 ไม่ให้รัฐใช้อำนาจกำหนดโทษ และจับกุมโดยมิชอบ อันเป็นการให้ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลในทางอาญา ซึ่งเป็นสิทธิเสรีภาพในร่างกายประการหนึ่ง รัฐต้องให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญา ซึ่งมีความหมายว่า ก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุด แสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิดจะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดนั้นมิได้ ประเทศไทยได้ยอมรับหลักการดังกล่าวโดยบัญญัติไว้อย่างชัดเจนในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 เป็นฉบับแรก และภายหลังจากนั้นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับ รวมทั้งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปี พ.ศ. 2550 ได้ยืนยันหลักการดังกล่าวไว้ในมาตรา 39 วรรคสอง “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด” และวรรคสาม “ก่อนมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้” จนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 มาตรา 4 ซึ่งมีผลบังคับใช้อยู่ในปัจจุบัน ก็ได้รับรองหลักการดังกล่าวไว้เช่นกัน นอกจากนี้ สิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานว่าบริสุทธิ์นี้² ยังส่งผลให้ต้องเปิดโอกาสให้ผู้ต้องหาหรือจำเลยต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ ซึ่งบัญญัติรับรองไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 7/1 และมาตรา 8 เป็นต้น

² จาก สิทธิของประชาชนในทางอาญาตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันที่สอดคล้องกับหลักสากล (น.23-25), โดย วินัย หนูโท, 2553, กรุงเทพฯ: ศูนย์ไพบูลย์.

3.1.2 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 (Universal Declaration of Human Rights 1948: UDHR)

โดยที่การให้ความคุ้มครองสิทธิตามกฎหมายระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนเกิดจากความพยายามขององค์การสหประชาชาติ (United Nation Organization) ที่จะแสวงหาหลักปกป้องกันสงครามโลกในปี พ.ศ. 2488 องค์การสหประชาชาติได้ประกาศกฎบัตรสหประชาชาติ ซึ่งรับรองและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ต่อจากนั้นได้มีการตั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนขึ้นในปี พ.ศ. 2489 และประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 (พ.ศ. 2491) (Universal Declaration of Human Rights : UDHR) ซึ่งยังคงใช้อยู่ตลอดมาจวบจนถึงปัจจุบัน³ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนนี้ประเทศสมาชิกสหประชาชาติได้ลงคะแนนให้ประกาศใช้โดยเสียงเอกฉันท์ ซึ่งประเทศไทยเพียงแต่ลงมติสนับสนุนเท่านั้น⁴

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ.1948 (Universal Declaration of Human Rights) ได้ยอมรับหลักการของข้อสันนิษฐานที่ว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) ไว้ใน ข้อ 11 (1) ดังนี้

Article II (1) “Everyone charged with a penal offence has the right to be presumed innocent until proved guilty according to law in a public trial at which he had all the guarantees necessary for his defence”

ข้อ 11 (1) “บุคคลซึ่งถูกกล่าวหาว่า มีความผิดอาญา มีสิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์ จนกว่าจะมีการพิสูจน์ว่ามีความผิดตามกฎหมายในการพิจารณาโดยเปิดเผย ณ ที่ซึ่งตนได้รับหลักประกันต่างๆ ที่จำเป็นในการต่อสู้คดี”

จากบทบัญญัติตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนดังกล่าว ผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญาได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าพอพิสูจน์ได้ว่ามีความผิด ซึ่งจะเห็นได้ว่าผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญาได้รับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพอย่างสมบูรณ์ เพียงแต่ในทางปฏิบัติที่จะไม่ค่อยคำนึงถึงการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้ถูกกล่าวหาในข้อนี้ อาทิเช่น ผู้ต้องหาถูกเอาป้ายชื่อแขวนคอแล้วถูกนำออกแสดงตัวในการให้สัมภาษณ์แถลงข่าวแก่สื่อมวลชนของเจ้าหน้าที่ตำรวจ และโดยที่ข้อสันนิษฐานที่ว่า “ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)” มีที่มาจากหลักสิทธิมนุษยชน อันถือเป็นหลักการพื้นฐานของระบบงานยุติธรรมทาง

³ คู่มือสิทธิมนุษยชนศึกษา สำหรับพนักงานอัยการเล่ม 1 (น.2). เล่มเดิม.

⁴ จาก “รวมบทความด้านวิชาการของศาสตราจารย์ ดร.คณิต ณ นคร” (น.350), โดย คณิต ณ นคร, ม.ป.ป., กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดพิมพ์อักษร.

⁵ แหล่งเดิม.

อาญาสากลที่ว่า บุคคลทุกคนมิใช่ผู้กระทำความผิดทางอาญา เพื่อเป็นหลักประกันแห่งสิทธิและเสรีภาพของบุคคลเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางอาญาที่รัฐให้การรับรองแก่บุคคลทุกคนที่จะไม่ถูกลงโทษทางอาญาจนกว่าจะมีพยานหลักฐานมาพิสูจน์ได้ว่าเป็นผู้กระทำความผิด

3.1.3 กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 (International Covenant on Civil and Political Rights: ICCPR)

กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 (International Covenant on Civil and Political Rights : ICCPR) ซึ่งเป็นสนธิสัญญาพหุภาคี สมัชชาใหม่แห่งสหประชาชาติได้ให้การรับรองเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2509 หรือ ค.ศ. 1966 และมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2519 หรือ ค.ศ. 1976 ประกอบด้วยวรรคอารัมภบท และบทบัญญัติรวม 53 ข้อ แบ่งเป็น 6 ส่วน โดยวรรคอารัมภบท ได้กล่าวถึงพันธกรณีของรัฐด้านสิทธิมนุษยชนตามกฎหมาย สหประชาชาติ รวมทั้งหน้าที่ของบุคคลที่จะส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน และได้รับสิทธิทั้งด้านพลเมือง การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างเท่าเทียมกัน และในส่วนของ 3 (ข้อ 6-27) ได้กล่าวถึงสาระของสิทธิในส่วนที่เป็นสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง⁶ โดยรับรองบทสันนิษฐานที่ว่า “ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)” ไว้ในข้อ 14-2 ดังนี้

Article 14-2 “Everyone charged with a criminal offence shall have the right to be presumed innocent until proved guilty according to law”

ข้อที่ 14-2 “บุคคลทุกคนผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญา ย่อมมีสิทธิได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ากระทำความผิดตามกฎหมาย”

จากหลักในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองดังกล่าว ได้รับรองสิทธิของบุคคลในการพิจารณาคดีในชั้นศาล โดยบุคคลมีสิทธิได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะมีการพิพากษาคดีโดยศาลว่ากระทำความผิดตามกฎหมาย รวมทั้งการไม่ถูกบังคับให้การปรักปรำตนเอง หรือสารภาพความผิด เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม สิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ (Unschuldsvermutung) หรือข้อสันนิษฐานว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) นี้ มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสิทธิที่จะนิ่ง (Passive Right) ซึ่งตามหลักกระบวนการพิจารณาที่เป็นธรรมที่ระบุไว้ในมาตรา 6(1) ของอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของยุโรป ค.ศ. 1949 และแนวคำพิพากษาของศาลสิทธิมนุษยชนแห่งสหภาพยุโรป ได้วางหลักของ สิทธิที่จะนิ่ง ไว้ความว่า สิทธิ

⁶ จาก พันธกรณีระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนของไทย (น.20-21), โดย สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2546, กรุงเทพฯ: การศาสนา กรมการศาสนา.

ที่จะนั่งมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการคุ้มครองผู้ถูกกล่าวหาจากการถูกบังคับ และให้อิสระแก่ผู้ถูกกล่าวหาที่จะตัดสินใจว่าตนเองจะตอบคำถามของเจ้าพนักงานตำรวจหรือใช้สิทธิที่จะนั่งเสรีภาพในการตัดสินใจดังกล่าวไม่ว่าจะมีได้ หากว่ายอมให้เจ้าหน้าที่ของรัฐสามารถใช้วิธีการหลอกลวงแก่ผู้ถูกกล่าวหาที่ต้องการใช้สิทธิที่จะนั่งจนทำให้ผู้ถูกกล่าวหาให้การรับสารภาพหรือให้การอย่างใดๆ ที่เป็นผลร้ายแก่ตนได้ ซึ่งเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่อาจได้คำให้การดังกล่าวมาหากใช้วิธีการสอบคำให้การตามปกติ โดยที่บุคคลที่ได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์นั้น ไม่มีหน้าที่ใดๆ จะต้องให้การเป็นผลร้ายแก่ตนเอง ซึ่งสิทธิที่ไม่ให้การปรักปรำตนเอง (Das Verbot der Veranlassung Zur Selbstbelastung) หมายความว่า ผู้ถูกกล่าวหาไม่อาจถูกบังคับให้ต้องร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อที่จะดำเนินคดีทางอาญาแก่ตนเอง การที่จะให้หลักประกันดังกล่าวแก่ผู้ถูกกล่าวหาเกิดผลในทางปฏิบัติ จึงต้องให้สิทธิแก่ผู้ถูกกล่าวหาที่จะนั่งโดยจะต้องไม่มีผลร้ายใดๆ เกิดขึ้นแก่ผู้ถูกกล่าวหา หากตนได้ใช้สิทธิที่จะนั่งดังกล่าว โดยผู้ถูกกล่าวหาจะต้องมีเสรีภาพที่จะให้การหรือไม่ให้การก็ได้ และถ้าจะให้การแล้วจะให้การอย่างไรก็ได้ และสามารถที่จะตัดสินใจด้วยตนเองได้อย่างอิสระว่าจะให้การเป็นผลร้ายแก่ตนเองหรือไม่⁷ ซึ่งสิทธิที่จะนั่ง (Passive Right) จะช่วยคุ้มครองผู้ถูกกล่าวหาจากการกดดันหรือบังคับโดยไม่ชอบที่เกิดจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ และช่วยป้องกันการได้มาซึ่งพยานหลักฐานที่ปราศจากความยินยอมของผู้ถูกกล่าวหาด้วยสิทธิที่จะนั่งของผู้ถูกกล่าวหาที่เป็นผลมาจากข้อสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์นั้น และยอมส่งผลสำคัญ 2 ประการ⁸ คือ

ประการแรก ผู้ถูกกล่าวหาไม่มีหน้าที่ๆ จะต้องให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในทางบวก (aktiv) ที่จะทำให้อัยการหรืออัยการแห่งคดีมีความกระฉ่ง

ประการที่สอง ภาระในการพิสูจน์ข้อเท็จจริงถือเป็นภาระของเจ้าหน้าที่ของรัฐ และไม่อาจที่จะผลักภาระดังกล่าวให้แก่ผู้ถูกกล่าวหาได้ ผู้ถูกกล่าวหาจะต้องไม่ถูกทำให้ต้องรู้สึกว่าคุณเองมีหน้าที่ๆ จะต้องพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตน และทำให้ต้องให้การอย่างใดๆ ออกมา

อนึ่ง แม้ปัจจุบันรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ที่ได้ให้การรับรองสิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) จะได้ถูกยกเลิกภายหลังการยึดอำนาจการปกครองของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เมื่อวันที่ 22

⁷ จาก “หลักการพื้นฐานของกฎหมายลักษณะพยานหลักฐานบางหลัก ตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเยอรมัน” โดย สุรสิทธิ์ แสงวิโรจน์พัฒน์, ปีที่ 60 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2556), นิตยสารสำนักงานศาลยุติธรรม, ตุลาคม, 2, น.120-127.

⁸ แหล่งเดิม.

พฤษภาคม พ.ศ. 2557⁹ ไปแล้วก็ตาม ต่อมาภายหลังประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557¹⁰ มาตรา 4 ได้บัญญัติว่า “บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาค บรรดาที่ประชาชนชาวไทยเคยได้รับการคุ้มครองตามประเพณีการปกครองประเทศไทย ในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และตามพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยมีอยู่แล้วย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญนี้” ซึ่งตามพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยมีอยู่แล้วก็คือ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 (International Covenant on Civil and Political Rights) ซึ่งประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีโดยการภาคยานุวัติ เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2539 และมีผลใช้บังคับกับประเทศไทย นับตั้งแต่วันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ฉะนั้น จึงทำให้สิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ ตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 ซึ่งเป็นหลักประกันแห่งสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลจึงได้รับความคุ้มครองภายใต้บทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 นี้ด้วยแล้ว

นอกจากนี้ มีนักวิชาการทางกฎหมายมหาชน มีความเห็นว่า¹¹ คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555¹² นี้ น่าจะเป็นคำวินิจฉัยแรก ที่ศาลรัฐธรรมนูญไทยอ้างอิงปฎิญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 (Universal Declaration of Human Rights) โดยเฉพาะกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 (International Covenant on Civil and Political Rights) ซึ่งประเทศไทยเป็นภาคีสมาชิก เป็นเหตุผลประกอบข้อวินิจฉัยว่า มาตรา 54 ของพระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 ขัดต่อหลักนิติธรรม และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรคสอง แต่ทั้งนี้ ศาลรัฐธรรมนูญมิได้วินิจฉัยโดยตรงว่า มาตรา 54 ขัดต่อ “สิทธิมนุษยชน” ตามปฎิญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 ดังกล่าว ซึ่งกรณี

⁹ ณ ปัจจุบัน รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้ถูกยกเลิกตามประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติฉบับที่ 11/2557 เรื่อง การสิ้นสุดของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ลงวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557.

¹⁰ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 ประกาศใช้บังคับเมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2557.

¹¹ จาก “หมายเหตุท้ายคดีรัฐธรรมนูญ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 เรื่อง พระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่” วันที่ 23 เมษายน 2555 โดย ณรงค์เดช สรุโณมิตร สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มกราคม 2558 จาก <http://www.pub-law.net/publaw/view.aspx?id=1713>.

¹² โปรดดู คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 ในภาคผนวก ก.

เช่นนี้จะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อเป็นคดีที่ขึ้นสู่ศาลรัฐธรรมนูญผ่านคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 257 (2) เท่านั้น

ข้อสังเกต แม้ประเทศไทยจะเป็นภาคีกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 แต่มิได้รับเอาพิธีสารทางเลือกฉบับที่ 1 (First Optional Protocol) ซึ่งเปิดช่องให้มีการเสนอคำร้องส่วนบุคคล (Individual Complaints) ไปยังคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน (Human Rights Committee : HRC) ซึ่งเป็นองค์กรวินิจฉัยข้อพิพาทตามกติกาดังกล่าว ดังนั้น ผู้ถูกละเมิดสิทธิตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 โดยรัฐไทยจึงไม่อาจเสนอคำร้องส่วนบุคคลตามช่องทางนี้ได้ อนึ่ง เมื่อตรวจสอบฐานข้อมูลคำวินิจฉัย (Communication) ของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนที่เกี่ยวกับข้อสันนิษฐานเบื้องต้นในคดีอาญาว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) ที่รับรองไว้ในข้อ 14-2 ของกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 ความเป็นว่า “Everyone charged with a criminal offence shall have the right to be presumed innocent until proved guilty according to law.” กลับไม่พบคำวินิจฉัยเกี่ยวกับบทสันนิษฐานความรับผิดชอบของผู้แทนนิติบุคคล ซึ่งตรงกับกรณีปัญหาที่ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยในคดีนี้ และไม่พบว่าคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน เคยให้ความเห็นในลักษณะดังกล่าวไว้ในข้อสังเกตทั่วไปของข้อ 14 นี้ (General Comment No. 13: Equality before the courts and the right to a fair and public hearing by an independent court established by law (Art. 14): 13/04/1984)¹³ หรือบทความความเห็นทั่วไป ข้อ 13: ความเสมอภาคเท่าเทียมกันในดำเนินคดีในศาล และสิทธิในการได้รับการพิจารณาที่เป็นธรรมและเปิดเผยโดยศาลที่มีความอิสระที่จัดตั้งขึ้นตามกฎหมาย (มาตรา 14) ซึ่งการเขียนคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญฉบับนี้¹⁴ น่าจะมีข้อความไม่ครบถ้วน กล่าวคือ มีการอ้างอิงบทบัญญัติข้อ 11 ของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 ไว้อย่างชัดเจน แต่สำหรับกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 ซึ่งผูกพันรัฐไทยโดยตรงในฐานะรัฐภาคีกลับเป็นเพียงการกล่าวอ้างอย่างลอยๆ มิได้อ้างอิงระบอบบทบัญญัติข้อ 14-2 ข้างต้น

นอกจากนี้ ยังมีสนธิสัญญาระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนของภูมิภาคอื่นๆ ได้แก่ อนุสัญญาสิทธิมนุษยชนแห่งยุโรป (European Convention on Human Rights and Fundamental

¹³ จาก <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/comments.htm>.

¹⁴ รายละเอียดโปรดดู คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 ในภาคผนวก ก.

Freedoms: ECHR) ที่ให้การรับรองหลัก Presumption of Innocence ไว้ในข้อ 6 วรรคสอง¹⁵ ความว่า “Everyone charged with a criminal offence shall be presumed innocent until proved guilty according to law.”

“บุคคลใดถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญาให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้นั้นบริสุทธิ์ จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่าผู้นั้นกระทำความผิดตามกฎหมาย”

ตัวอย่างคดี AG v Malta, Application No. 16641/90, 10 December 1991 (unreported) คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งยุโรป (ซึ่งปัจจุบันถูกยุบรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของศาลสิทธิมนุษยชนแห่งยุโรปแล้ว) ได้วินิจฉัยว่า ข้อสันนิษฐานเบื้องต้นที่สามารถพิสูจน์หักล้างได้ (Rebuttable Presumption) ที่ว่า “ให้กรรมการบริษัทต้องรับผิดชอบในทางอาญา ในกรณีที่บริษัทดังกล่าวถูกตัดสินว่ากระทำความผิดอาญา เว้นแต่ จะพิสูจน์ได้ว่า มิได้รู้เห็นในการกระทำความผิด และได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรเพื่อป้องกันมิให้มีการกระทำความผิดดังกล่าวแล้ว” มิได้ขัดหรือแย้งต่อข้อ 6 วรรคสองของ ECHR แต่อย่างใด แต่ได้วินิจฉัยตรงกันข้ามกับผลจากคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญไทย ตามคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555¹⁶

3.1.4 ธรรมนูญกรุงโรมว่าด้วยศาลอาญาระหว่างประเทศ ค.ศ. 1998 (Rome Statute of the International Criminal Court: ICC)

สหประชาชาติได้จัดการประชุมทางการทูตเพื่อจัดตั้งศาลอาญาระหว่างประเทศ (United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an international Criminal court) ระหว่างวันที่ 15 มิถุนายน 2541 ถึงวันที่ 17 กรกฎาคม 2541 ณ กรุงโรม ประเทศอิตาลี ซึ่งที่ประชุมทางการทูตฯ ได้ให้การรับรองธรรมนูญกรุงโรมว่าด้วยศาลอาญาระหว่างประเทศ (Rome Statute of the International Criminal Court) หรือที่เรียกกันว่า “ธรรมนูญกรุงโรมฯ” เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม 2541 ซึ่งต่อมาเมื่อสหประชาชาติได้เปิดให้ประเทศต่างๆ เข้าร่วมลงนามและให้สัตยาบันเพื่อเข้าเป็นภาคีธรรมนูญกรุงโรมฯ ณ สำนักงานใหญ่สหประชาชาติ ณ นครนิวยอร์ก ซึ่งประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งในบรรดา 120 ประเทศที่ได้เข้าร่วมลงนามธรรมนูญกรุงโรมฯ ด้วย เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม 2543 แต่ประเทศไทยยังมิได้ให้สัตยาบัน เนื่องจากจะต้องพิจารณาการดำเนินการตามขั้นตอนภายในประเทศก่อน ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติ

¹⁵ From *Law of the European Convention on Human Rights* (p.302), by Harris, 2009, O’Boyle, et. al. OUP, 2nd edition (อ้างถึงใน “หมายเหตุท้ายคดีรัฐธรรมนูญ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 เรื่อง พระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่” วันที่ 23 เมษายน 2555 โดย ณรงค์เดช สุโสมิทธิ์ สืบค้น 23 มกราคม 2558, จาก <http://www.pub-law.net/publaw/view.aspx?id=1713>.

¹⁶ รายละเอียดโปรดดู คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 ในภาคผนวก ก.

เมื่อวันที่ 19 มกราคม 2542 แต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาธรรมนูญศาลอาญาระหว่างประเทศขึ้นตามที่กระทรวงการต่างประเทศเสนอ เพื่อพิจารณาผลดีผลเสีย ของการเข้าเป็นภาคีธรรมนูญกรุงโรมฯ ตลอดจนการพิจารณาว่าจะต้องออกกฎหมายเพิ่มเติม หรือปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่มีอยู่หรือไม่¹⁷

โดยที่สหประชาชาติเป็นผู้สนับสนุนให้จัดตั้งศาลอาญาระหว่างประเทศ (International Criminal Court) เพื่อทำหน้าที่เป็นศาลประจำสำหรับลงโทษบุคคลธรรมดาผู้ทำความผิดร้ายแรงอันได้แก่ อาชญากรรมอันเป็นการทำลายล้างเผ่าพันธุ์ อาชญากรรมต่อมนุษยชาติ อาชญากรรมสงคราม และอาชญากรรมอันเป็นการรุกราน ซึ่งศาลภายในประเทศมักจะไม่สามารถดำเนินคดีกับบุคคลที่ก่ออาชญากรรมเหล่านี้ เนื่องจากเป็นผู้นำของประเทศหรือเป็นบุคคลที่มีความคุ้มกันหรือได้รับการยกย่องจากพวกเดียวกันให้เป็นวีรบุรุษ เป็นต้น ซึ่งศาลอาญาระหว่างประเทศเป็นองค์กรอิสระจากสหประชาชาติ เพราะมีกฎบัตรจัดตั้งของตนเอง มีสภาพนิติบุคคลระหว่างประเทศ¹⁸ รวมทั้งมีสมาชิกและงบประมาณของตนเอง ศาลอาญาระหว่างประเทศจึงมีฐานะแตกต่างกับศาลยุติธรรมระหว่างประเทศซึ่งเป็นองค์กรหนึ่งของสหประชาชาติ¹⁹

ธรรมนูญกรุงโรมว่าด้วยศาลอาญาระหว่างประเทศ ค.ศ. 1998 (Rome Statute of the International Criminal Court) ได้จัดตั้งศาลอาญาระหว่างประเทศขึ้นที่กรุงเฮก อันเป็นที่ตั้งของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศและศาลอนุญาโตตุลาการประจำ ซึ่งมีลักษณะถาวร (Permanent) ไม่ใช่ศาลเฉพาะกิจ (ad hoc) เหมือนดังกรณีศาลอาญาระหว่างประเทศสำหรับยูโกสลาเวีย และระวันดา แม้ธรรมนูญกรุงโรมจะเปิดให้ลงนามตั้งแต่วันที่ 17 กรกฎาคม ค.ศ.1998 แต่ศาลอาญาระหว่างประเทศเปิดทำการจริงเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม ค.ศ.2002 ศาลอาญาระหว่างประเทศไม่ใช่ส่วนหนึ่งขององค์การสหประชาชาติ (United Nations) แต่มีการทำงานร่วมกันหลายด้านโดยเฉพาะกับคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ โครงสร้างศาลอาญาระหว่างประเทศ มีองค์ประกอบสำคัญ คือ สำนักงานประธานศาล องค์การพิพากษา องค์การอัยการ และฝ่ายธุรการ²⁰

โดยที่ธรรมนูญศาลฯ ได้กำหนดความผิด 4 ฐานความผิดร้ายแรงที่ศาลอาญาระหว่างประเทศมีอำนาจดำเนินคดี คือ อาชญากรรมอันเป็นการทำลายล้างเผ่าพันธุ์ (The crime of genocide) อาชญากรรมต่อมนุษยชาติ (Crimes against humanity) อาชญากรรมสงคราม (War crimes) และ

¹⁷ จาก หนังสือคำแปลธรรมนูญกรุงโรมว่าด้วยศาลอาญาระหว่างประเทศ (น.3). โดย กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ, 2547, กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอราวัณการพิมพ์.

¹⁸ โปรดดู ธรรมนูญกรุงโรมฯ ข้อ 4 สถานะทางกฎหมายและอำนาจของศาลฯ.

¹⁹ กฎหมายอาญาระหว่างประเทศ (น.25). เล่มเดิม.

²⁰ คำอธิบายกฎหมายอาญาระหว่างประเทศ (น.215). เล่มเดิม.

อาชญากรรมอันเป็นการรุกราน (The crime of aggression) สำหรับอาชญากรรมอันเป็นการรุกรานขณะนี้ยังไม่มีผลบังคับใช้ จะต้องมีการตัดสินอีกครั้งว่าหนึ่งว่าจะให้มีผลบังคับใช้หรือไม่ภายหลังวันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 2017²¹ กำหนดเขตอำนาจศาลเหนือบุคคลธรรมดาที่มีอายุมากกว่า 18 ปี ในขณะที่กระทำความผิด²² และกฎหมายที่ศาลจะใช้ในการพิจารณาคดี รวมทั้งได้กำหนดวิธีพิจารณาคดีและการลงโทษ²³

โดยที่ศาลอาญาระหว่างประเทศเป็นระบบที่ก้าวหน้าที่สุดในระบบกฎหมายอาญาระหว่างประเทศ²⁴ กล่าวคือ มีกระบวนการยุติธรรมทุกขั้นตอนพร้อมที่จะทำงานได้เหมือนกับศาลภายในประเทศ และที่สำคัญคืออำนาจศาลคลุมถึงคนชาติของประเทศที่มีใช้สมาชิกในบางกรณีด้วย แม้ประเทศไทยไม่ได้เป็นสมาชิกของศาลอาญาระหว่างประเทศ ผู้นำของไทยทั้งที่เป็นฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหารก็ต้องระมัดระวังอย่างมากในการใช้กำลังในการดำเนินความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านที่มีปัญหา เพราะอาจถูกนำตัวไปขึ้นศาลอาญาระหว่างประเทศได้หากทำผิดธรรมนูญศาลอาญาระหว่างประเทศ ฉะนั้น การศึกษาเกี่ยวกับศาลอาญาระหว่างประเทศ จึงทำให้ทราบถึงความก้าวหน้าของกฎหมายอาญาระหว่างประเทศ และสามารถคาดคะเนแนวโน้มการพัฒนากฎหมายอาญาระหว่างประเทศในอนาคต รวมทั้งเพื่อจะได้พิจารณาความเหมาะสมเกี่ยวกับการสมัครเป็นสมาชิกศาลอาญาระหว่างประเทศของไทยด้วย²⁵

ธรรมนูญกรุงโรมว่าด้วยศาลอาญาระหว่างประเทศ ค.ศ. 1998 (Rome Statute of the International Criminal Court) ได้แบ่งออกเป็น 13 ภาค 128 ข้อ โดยภาค 6 การพิจารณาคดี ข้อ 66 ได้รับรองหลักข้อสันนิษฐานเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of innocence) ไว้ดังนี้

“Article 66 Presumption of innocence

1. Everyone shall be presumed innocent until proved guilty before the Court in accordance with the applicable law.
2. The onus is on the Prosecutor to prove the guilt of the accused.
3. In order to convict the accused, the Court must be convinced of the guilt of the accused beyond reasonable doubt”

²¹ โปรดดู ธรรมนูญกรุงโรมฯ ข้อ 5 อาชญากรรมที่อยู่ในเขตอำนาจศาลฯ.

²² โปรดดู ธรรมนูญกรุงโรมฯ ข้อ 25(1) และข้อ 26.

²³ กฎหมายอาญาระหว่างประเทศ (น.25). เล่มเดิม.

²⁴ โดยกฎหมายอาญาระหว่างประเทศ คือ กฎหมายระหว่างประเทศที่กำหนดลักษณะความผิดทางอาญา และกฎหมายระหว่างประเทศที่ใช้ในการดำเนินคดีทางอาญา.

²⁵ แหล่งเดิม.

“ข้อ 66 ข้อสันนิษฐานเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of innocence)”²⁶

1. บุคคลย่อมได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ในศาลฯ ได้ว่ากระทำความผิดตามกฎหมายที่ใช้บังคับ
2. อัยการมีหน้าที่ต้องพิสูจน์ความผิดของจำเลย
3. ในการพิพากษาลงโทษจำเลย ศาลฯ ต้องแน่ใจว่า จำเลยเป็นผู้กระทำความผิดโดยปราศจากความสงสัยตามสมควร”

ดังนั้น จากหลักในธรรมนูญกรุงโรมฯ ข้อ 66 จำเลยในศาลอาญาระหว่างประเทศได้ถูกสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ในศาลฯ ได้ว่ามีความผิด ภาระการพิสูจน์ว่าจำเลยมีความผิดจึงตกอยู่กับพนักงานอัยการ และศาลลงโทษจำเลยได้เมื่อพิสูจน์จนปราศจากความสงสัยตามสมควร²⁷ ฉะนั้น ในการพิจารณาคดี อัยการจึงมีหน้าที่ต้องพิสูจน์ความผิดของจำเลย หากอัยการไม่สามารถพิสูจน์ความผิดของจำเลย ศาลก็ต้องสั่งปล่อยจำเลย ตัวอย่างเช่น กรณีของนาย Mathieu Ngudjolo ซึ่งถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้นำในการทำลายหมู่บ้านแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกของคองโกใน ค.ศ. 2003 ทำให้คนตายและถูกข่มขืนประมาณ 200 คน ศาลอาญาระหว่างประเทศได้สั่งปล่อยตัวเมื่อวันที่ 18 ธันวาคม ค.ศ. 2012 เพราะพยานของอัยการไม่น่าเชื่อถือ²⁸

3.2 หลักกฎหมายต่างประเทศซึ่งรับรองข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์ของจำเลยในคดีอาญา

3.2.1 ข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคล: ประเทศอังกฤษ

ตามกฎหมายประเทศอังกฤษ แม้ประเทศอังกฤษจะเป็นประเทศต้นแบบที่ไม่มีรัฐธรรมนูญที่บัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ประเทศอังกฤษมีรัฐธรรมนูญจารีตประเพณีที่ประชาชนเชื่อถือปฏิบัติสืบต่อกันมาในลักษณะที่เคารพว่าเป็นรัฐธรรมนูญ²⁹ ประเทศอังกฤษจึงไม่มีหลักการกำหนดให้รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด เหมือนอย่างสหรัฐอเมริกาที่กำหนดให้รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด (Supremacy of Law) แม้หลักการของข้อสันนิษฐานตามกฎหมายที่ว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ จะไม่มีการรับรองไว้ในบทบัญญัติรัฐธรรมนูญที่บัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษรก็ตาม แต่ในประเทศอังกฤษได้มีการกำหนดความรับผิดชอบทางอาญาของ

²⁶ หนังสือคำแปลธรรมนูญกรุงโรมว่าด้วยศาลอาญาระหว่างประเทศ (น.42). เล่มเดิม.

²⁷ คำอธิบายกฎหมายอาญาระหว่างประเทศ (น.244). เล่มเดิม.

²⁸ กฎหมายอาญาระหว่างประเทศ (น.64). เล่มเดิม.

²⁹ จาก ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (น.2), โดย มานิตย์ จุมปา, 2553, กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ผู้แทนนิติบุคคลไว้ในกฎหมายลายลักษณ์อักษรในพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ โดยการบัญญัติกฎหมายใน 2 ลักษณะ³⁰ คือ

(1) การกำหนดการกระทำความผิดของนิติบุคคลและผู้แทนนิติบุคคลในลักษณะที่ผู้แทนนิติบุคคลต้องมีส่วนร่วมรู้เห็นด้วย

กล่าวคือ ในกรณีที่นิติบุคคลกระทำความผิด และสามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นการกระทำที่เกิดขึ้นโดยความยินยอม หรือความรู้เห็นเป็นใจ หรือเกิดขึ้นจากความประมาทใดๆ ของผู้ดำเนินการ ผู้จัดการ เลขานุการ หรือเจ้าหน้าที่อื่นใดในลักษณะเดียวกับบุคคลในตำแหน่งต่างๆ ดังกล่าวของนิติบุคคล หรือบุคคลใด ซึ่งการกระทำในลักษณะดังกล่าว บุคคลนั้นและนิติบุคคลจะมีความผิด ซึ่งในกรณีนี้โจทก์มีหน้าที่นำสืบให้ศาลเห็นถึงการกระทำความผิดของนิติบุคคล และของผู้ดำเนินการ ผู้จัดการ เลขานุการ หรือเจ้าหน้าที่อื่นใดซึ่งดำรงตำแหน่งต่างๆ ของนิติบุคคลที่ตกเป็นจำเลย ทั้งนี้ กฎหมายส่วนใหญ่ของอังกฤษ จะมีลักษณะเช่นนี้ อาทิเช่น The Companies Act 2006 Article 1255

The Companies Act 2006 Article 1255 “(1) Where an offence under this Part committed by a body corporate is proved to have been committed with the consent or connivance of, or to be attributable to any neglect on the part of, an officer of the body, or a person purporting to act in any such capacity, he as well as the body corporate is guilty of the offence and liable to be proceeded against and punished accordingly.”

พระราชบัญญัติว่าด้วยบริษัท จำกัด ค.ศ. 2006 มาตรา 1255 บัญญัติว่า

“(1) ในกรณีที่การกระทำความผิดในส่วนนี้ได้กระทำโดยนิติบุคคล หากพิสูจน์ได้ว่า คณะกรรมการ หรือเจ้าหน้าที่ของบริษัท หรือบุคคลที่กระทำการแทนบริษัท ได้ให้ความยินยอม หรือมีส่วนร่วมในการกระทำความผิดด้วย หรือได้กระทำเพราะความประมาทเลินเล่อ บุคคลเช่นว่านั้นย่อมมีความรับผิดชอบทางอาญาเช่นเดียวกับบริษัท และจะต้องถูกพิจารณาและถูกลงโทษเช่นเดียวกับบริษัทด้วย” ตามบทบัญญัติกฎหมายดังกล่าวจะกำหนดในลักษณะที่ว่า ผู้บริหารต้องมีส่วนร่วมรู้เห็นด้วย

(2) การกำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคล

ในกรณีนี้ฝ่ายจำเลยมีหน้าที่นำเสนอพยานหลักฐาน เพื่อหักล้างข้อสันนิษฐานของกฎหมาย ซึ่งการบัญญัติกฎหมายในลักษณะที่เป็นข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้บริหารนิติบุคคลนั้น ทำให้เกิดข้อสงสัยเรื่องความชอบธรรมของการบัญญัติกฎหมายในลักษณะนี้ เนื่องจาก

³⁰ จาก ความรับผิดชอบทางอาญาของผู้บริหารนิติบุคคล (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท) (น.67-78), โดย วงศ์ศิริ ศรีรัตน์, 2536, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

การดำเนินคดีอาญาในประเทศอังกฤษยึดถือหลัก Presumption of Innocence และในระบบ Common Law มีการแบ่งภาระการพิสูจน์ออกเป็นภาระจูงใจให้ศาลเชื่อ (Persuasive Burden) และภาระการนำเสนอพยานหลักฐาน (Evidential Burden) ในคดีอาญานั้น โจทก์มีภาระสองประการคือ ทั้งภาระจูงใจให้ศาลเชื่อ และภาระการนำเสนอพยานหลักฐาน ส่วนจำเลยมีหน้าที่เพียงการนำเสนอพยานหลักฐานเท่านั้น มิได้มีหน้าที่จูงใจให้ศาลเชื่อแต่อย่างใด โดยจำเลยมีสิทธิที่จะไม่ให้การใดๆ เลย หรืออาจจะยกข้อต่อสู้โต้แย้งข้อกล่าวหาของโจทก์ได้ ด้วยเหตุดังกล่าวในระยะหลังจึงไม่มีการตรากฎหมายกำหนดเป็นข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบของผู้บริหารอีกต่อไป ในกรณีที่รัฐประสงค์จะกำหนดให้ผู้บริหารนิติบุคคลต้องรับผิดชอบ รัฐจะกำหนดความรับผิดชอบของผู้บริหารเอาไว้โดยชัดแจ้ง โดยกำหนดองค์ประกอบความผิดไว้ว่า เมื่อผู้บริหารนิติบุคคลมี “ส่วนรู้” ในการกระทำโดยมิต้อง “ลงมือกระทำ” ก็เป็นความผิดแล้ว และกำหนดให้โจทก์เท่านั้นที่มีภาระการพิสูจน์ให้เห็นถึงความผิดของจำเลย อาทิเช่น ตาม The Companies Act 1967 มาตรา 89(1) บัญญัติว่า “ในกรณีที่นิติบุคคลกระทำความผิดตามพระราชบัญญัติฉบับนี้และพิสูจน์ได้ว่าความผิดนั้นเกิดขึ้นโดยความยินยอม หรือรู้เห็นเป็นใจ หรือโดยความประมาทของผู้อำนวยการ ผู้จัดการ หรือบุคคลอื่นใดที่มีฐานะคล้ายคลึงกับบุคคลต่างๆ เหล่านี้ บุคคลนั้นมีความผิดเช่นเดียวกับนิติบุคคล”³¹

อนึ่ง ผู้เขียนมีข้อสังเกตว่า แม้ประเทศอังกฤษจะไม่มีรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษร ซึ่งใช้ระบบ Common Law หรือกฎหมายจารีตประเพณี แต่อังกฤษมีแนวคิดในเรื่อง Sovereignty of Parliament กล่าวคือ รัฐสภาอังกฤษสามารถออกกฎหมายที่ขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญได้ ไม่เป็นโมฆะ ดังนั้น บรรดาพระราชบัญญัติที่กำหนดข้อสันนิษฐานความผิดอาญาของบุคคลที่เรียกว่า Criminal Strict Liability หรือ Criminal Vicarious Liability จึงสามารถบังคับใช้ได้โดยไม่มีข้อโต้แย้งในประเทศอังกฤษ³²

นอกจากนี้ การกำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลหรือผู้บริหารนิติบุคคล ยังมีกฎหมายของประเทศอื่นที่มีบทบัญญัติในลักษณะที่กำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลหรือผู้บริหารนิติบุคคล กล่าวคือ เป็นการให้สันนิษฐานไว้

³¹ “ข้อสันนิษฐานว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์กับการกำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของผู้บริหารนิติบุคคล” (น.165.). เล่มเดิม.

³² ศาลกับความเป็นกฎหมายสูงสุดแห่งรัฐธรรมนูญ (น.83). เล่มเดิม.

ก่อนว่า ผู้แทนนิติบุคคลหรือผู้บริหารนิติบุคคลได้กระทำความผิด เว้นแต่ ผู้แทนนิติบุคคลหรือผู้บริหารนิติบุคคลนั้น จะสืบทักล้างได้ว่าตนเป็นผู้บริสุทธิ์³³ อาทิเช่น

ก. ประเทศสิงคโปร์ ได้มีการตรากฎหมาย HOUSING DEVELOPERS (CONTROL AND LICENSING) ACT (CHAPTER 130)

“(1)Where any offence against any provision of this Act has been committed by a company, firm, society, limited liability partnership or other body of persons, any person who at the time of the commission of the offence was a director, manager or secretary or held a position analogous to that of a director, manager or secretary or was purporting to act in such a capacity shall be deemed to be guilty of that offence, unless he proves that the offence was committed without his consent or connivance and that he exercised all such diligence to prevent the commission of the offence as he ought to have exercised, having regard to the nature of his functions in that capacity and to all the circumstances. That person shall be liable on conviction to imprisonment for a term which shall not be less than 12 months, but which shall not exceed 3 years and shall also be liable to a fine not exceeding \$10,000.”

รัฐบัญญัติว่าด้วยการควบคุมผู้ก่อสร้างบ้าน (การควบคุมและออกใบอนุญาต) ของประเทศสิงคโปร์ มาตรา 27 กำหนดว่า

“(1) ในกรณีที่มีการกระทำความผิดตามบทบัญญัติแห่งรัฐบัญญัตินี้ โดยบริษัท สมาคม ห้างหุ้นส่วนจำกัด หรือนิติบุคคลใดๆ บุคคลใดที่ดำรงตำแหน่งเป็นกรรมการ ผู้จัดการ หรือเลขานุการ หรือบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งเช่นเดียวกันกับกรรมการ ผู้จัดการ หรือเลขานุการ หรือบุคคลที่มีส่วนร่วมในการกระทำความผิดจะต้องรับผิดชอบในการกระทำความผิดของนิติบุคคลเช่นว่านั้นด้วย ผู้นั้นต้องระวางโทษจำคุกไม่ต่ำกว่า 12 เดือน แต่ไม่เกิน 3 ปี และยังต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 10,000 ดอลลาร์ เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนไม่ได้ยินยอมหรือไม่ได้มีส่วนร่วมในการกระทำความผิดนั้น และได้ใช้ความพยายามอย่างเต็มที่เพื่อป้องกันการกระทำความผิดตามที่บุคคลที่อยู่ในสถานะเช่นว่านั้นจะพึงกระทำ โดยคำนึงถึงสถานะและพฤติการณ์ทั้งหลายประกอบกัน”

ข. เขตปกครองพิเศษฮ่องกง ได้มีการออกกฎหมาย Chapter: 362 Trade Descriptions Ordinance

³³ จาก “คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญคดี พ.ร.บ. ขายตรงฯ: ผลกระทบต่อ พ.ร.บ. หลักทรัพย์ฯ” วันที่ 24 เมษายน 2012. โดย พิเศษ เสตเสถียร. สืบค้น 25 มกราคม 2557, จาก <http://thaipublica.org/2012/04/decision-of-constitutional-court-act-as-direct-sales/>.

“Where a body corporate is convicted of an offence under this Ordinance, every person who, at the time of the commission of the offence, was a director, manager, secretary or other similar officer of the body corporate, or any person who was purporting to act in any such capacity, shall be deemed to be guilty of that offence unless he proves that the offence was committed without his knowledge, or that he exercised all due diligence to prevent the commission of the offence.”

บทที่ 362 กฎหมายว่าลักษณะการค้า ของเขตปกครองพิเศษฮ่องกง กำหนดว่า

“ในกรณีที่นิติบุคคลถูกพิพากษาว่ามีความผิดตามบัญญัติแห่งกฎหมายนี้ ให้บุคคลที่เป็นกรรมการ ผู้จัดการ เลขานุการ หรือบุคคลที่อยู่ในฐานะเช่นเดียวกับบุคคลดังกล่าวของนิติบุคคล หรือบุคคลใดๆ ที่มีส่วนร่วมในการกระทำความผิด ในเวลาที่มีการกระทำความผิดจะต้องร่วมรับผิดชอบ เว้นแต่บุคคลเช่นว่านั้นจะพิสูจน์ได้ว่าตนไม่มีส่วนรู้เห็น หรือได้ใช้ความพยายามอย่างถึงที่สุด ในการป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำความผิดเช่นนั้นแล้ว”

เหตุที่มีบทบัญญัติลักษณะเช่นนี้ เนื่องจากเหตุผลที่ว่าในความเป็นจริงบริษัทฯ ซึ่งเป็นนิติบุคคลไม่มีตัวตน การกระทำต่างๆ ของบริษัทฯ เกิดจากความคิดและการกระทำของ กรรมการและผู้บริหารทั้งสิ้นในเชิงนิติศาสตร์ได้มีการถกเถียงกันตลอดมาว่า ผู้บริหารนิติบุคคล ควรต้องรับผิดชอบในผลแห่งการกระทำฝ่าฝืนกฎหมายของบริษัทโดยอัตโนมัติหรือไม่ และมีหลายประเทศที่ไม่ยอมรับหลักนี้ และบัญญัติกฎหมายออกไปในลักษณะที่ว่าผู้บริหารต้องมีส่วนรู้เห็น ด้วย ดังเช่น ใน The Companies Act 2006 มาตรา 1255 ของประเทศอังกฤษ³⁴ ข้างต้น

3.2.2 ข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคล: ประเทศสหรัฐอเมริกา

เนื่องจากประเทศสหรัฐอเมริกา ได้กำหนดให้รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา (The Constitution of the United States) เป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ (Supremacy of Law)³⁵ และเป็นเครื่องมือสำคัญในการปกครองประเทศเพื่อก่อให้เกิดความเจริญมั่นคงทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาคือรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรที่เก่าแก่ที่สุดในโลก และเป็นต้นแบบของรัฐธรรมนูญในประเทศต่างๆ จำนวนมาก เป็นรัฐธรรมนูญที่มีอายุยืนยาวกว่า 200 ปี รัฐธรรมนูญสหรัฐอเมริกามีจุดเริ่มต้นจากคำประกาศอิสรภาพของ โทมัส เจฟเฟอร์สัน (Thomas Jefferson) ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากนักปรัชญาเมธี จอห์น ล็อก (John Locke) ชาวอังกฤษ นอกจากนี้คำประกาศอิสรภาพยังมีรากฐานมาจากอิทธิพลดั้งเดิมของสหราชอาณาจักร จากการที่สหรัฐอเมริกาตกเป็นเมืองขึ้น ทำให้เกิดความรู้สึกถึงการกีดกันสิทธิและการไม่ได้เป็นพลเมือง

³⁴ แหล่งเดิม.

³⁵ กฎหมายรัฐธรรมนูญ (น.23-31). เล่มเดิม.

ของสหราชอาณาจักรสิ่งเหล่านี้ เป็นรากฐานในการนำไปสู่การร่างรัฐธรรมนูญ ทำให้รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาการผสมผสานความคิดต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนและสถานการณ์ในขณะนั้น รัฐธรรมนูญสหรัฐอเมริกามีลักษณะชัดเจน ไม่สลับซับซ้อนสามารถปรับใช้ได้ทุกยุคทุกสมัยโดยกำหนดให้มีการแก้ไขได้ ทั้งนี้เพื่อให้ทันต่อเหตุการณ์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่นในการนำไปใช้ในโลกของความเป็นจริง เพื่อให้การบริหารประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โครงสร้างรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา ค.ศ. 1787 (The Constitution of the United States) ได้ระบุสาระสำคัญไว้เพียงไม่กี่มาตรา และต่อมาได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมในแต่ละยุคสมัยเพื่อให้มีความสอดคล้อง และเหมาะสมต่อสภาพการณ์³⁶ โครงสร้างของรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา แบ่งออกเป็นส่วนสำคัญๆ ได้ 7 ส่วน หรือ 7 มาตราหลัก โดยมาตรา 6 เป็นผลของการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ศักดิ์สูงสุดของกฎหมายซึ่งกำหนดให้รัฐธรรมนูญ กฎหมาย และสนธิสัญญาของสหรัฐอเมริกามีเป็นกฎหมายสูงสุดในแผ่นดิน และผู้พิพากษาทั้งหลายในมลรัฐต่างๆ จะต้องปฏิบัติตามโดยไม่ต้องคำนึงว่ากฎหมายรัฐธรรมนูญและกฎหมายอื่นภายในแต่ละมลรัฐจะกำหนดไว้ในทางตรงกันข้ามหรือไม่ก็ตาม และส่วนที่เป็นบทบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติม (Amendments) ซึ่งเป็นการปรับปรุงรัฐธรรมนูญให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ และทันสมัยอยู่เสมอ ในช่วงระยะเวลา 200 กว่าปีที่ผ่านมา สหรัฐอเมริกามีการแก้ไขรัฐธรรมนูญรวมทั้งสิ้น 27 ครั้ง³⁷ แม้ว่ารัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา ค.ศ.1787 (The Constitution of the United States) จะมีได้บัญญัติหลักการของบทสันนิษฐานตามกฎหมายที่ว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) ไว้โดยตรง แต่หลักการดังกล่าวต่อมาได้มีการรับรองไว้ในส่วนบทบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติม (Amendments) บทที่ 5 และบทที่ 14 ดังนี้

The Constitution of the United States Amendments 5

“The Fifth Amendment (1791) establishes a requirement that a trials for a major crime may commence only after an indictment has been handed down by a grand jury; protects individuals from double jeopardy being tried and put in danger of being punished more than once for the same criminal act; prohibits punishment without *due process of law*, thus protecting individuals from being imprisoned without fair procedures; and provides that an accused person may not be compelled to reveal to the police, prosecutor, judge, or jury any information that

³⁶ จาก http://freedom-thing.blogspot.com/2011/05/blog-post_3946.html.

³⁷ ประเทศสหรัฐอเมริกา มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญรวมทั้งสิ้น 27 ครั้ง ในการแก้ไขครั้งที่ 1-10 นี้เป็นการแก้ไขรัฐธรรมนูญ เกี่ยวกับสิทธิต่างๆ ที่เรียกกันว่า “Bill of Rights” โดยรัฐธรรมนูญ แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 5 เป็นการแก้ไขที่มีเนื้อหาว่าที่สูงสุดใน “Bill of Rights” และได้รับสัตยาบันเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม ค.ศ. 1791.

might incriminate or be used against him or her in a court of law. Additionally, the Fifth Amendment also prohibits government from taking private property for public use without just compensation, the basis of eminent domain in the United States”

รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 5³⁸

“บุคคลใดจะถูกพิจารณาคดีในความผิดอาญาที่มีโทษประหารหรือความผิดอาญาที่น่าอับอายไม่ได้ เว้นแต่คณะลูกขุนใหญ่จะได้แจ้งเป็นลายลักษณ์อักษรหรือชี้ขาดเป็นลายลักษณ์อักษรให้มีการดำเนินคดีนั้นได้ ยกเว้นคดีที่เกิดขึ้นในกองทัพบกหรือกองทัพเรือ หรือในทหารกองหนุนเมื่ออยู่ในหน้าที่ทหารในเวลาแห่งสงครามหรือมีอันตรายสาธารณะ บุคคลใดจะถูกพิจารณาพิพากษาหรือลงโทษในความผิดเดียวกันซ้ำอีกไม่ได้ บุคคลใดจะถูกบังคับให้การเป็นโทษแก่ตนเองในคดีอาญาใดๆ ไม่ได้ บุคคลใดจะถูกจำกัดสิทธิในชีวิต เสรีภาพหรือทรัพย์สิน โดยปราศจากหลักสุจริตกระบวนการไม่ได้ บุคคลใดจะถูกยึดทรัพย์สินเพื่อใช้สำหรับสาธารณะโดยปราศจากการจ่ายค่าทดแทนที่เป็นธรรมไม่ได้”

ตามรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 5 ที่กำหนดว่า “บุคคลไม่อาจจะพรากไปจากสิทธิเสรีภาพ เว้นแต่จะได้ดำเนินการให้เป็นไปตาม Due Process of Law” หรือแปลเป็นภาษาไทยว่า สุจริตกระบวนการ หรือที่รู้จักกันในนามคำว่า หลักนิติธรรม (The Rule of Law) ในทางภาคพื้นยุโรปเรียกกันว่า หลักนิติรัฐ (Rechtsstaat) ซึ่งสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองจากหลักสุจริตกระบวนการ (Due Process of Law) เป็นสิทธิที่รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 5 ได้ให้การคุ้มครองสิทธิของบุคคลในคดีอาญา ซึ่งศาลสูงแห่งสหรัฐอเมริกาวางหลักไว้ในคดี *Miranda V. Arizona* หรือคดีมิแรนด้ากับรัฐอลิโซน่า คดีนี้นายมิแรนด้าถูกตำรวจจับในข้อหาไปมีความสัมพันธ์ทางเพศกับเด็กหญิงอายุต่ำกว่า 18 ปี ซึ่งตามกฎหมายถือเสมือนหนึ่งว่าข่มขืนทั้งๆ ที่เด็กหญิงให้ความยินยอมในชั้นสอบสวนนายมิแรนด้าให้การรับสารภาพว่ากระทำผิดจริง แต่เมื่ออัยการรัฐอลิโซน่ายื่นฟ้องต่อศาล ทนายความได้ต่อสู้ว่า ตำรวจไม่ได้แจ้งสิทธิแก่นายมิแรนด้าว่ามีสิทธิที่จะให้การหรือไม่ให้การก็ได้ และถ้าให้การคำให้การต่อตำรวจจะใช้ยืนยันนายมิแรนด้าในศาลได้ และไม่ได้แจ้งด้วยว่า นายมิแรนด้ามิสิทธิที่จะมีทนายความ ซึ่งศาลสูงแห่งสหรัฐอเมริกา ได้วางหลัก ตามหลักสุจริตกระบวนการ เมื่อตำรวจจับผู้ต้องหาตำรวจมีหน้าที่ตามหลักสุจริตกระบวนการที่ต้องแจ้งสิทธิ 4 ประการให้ผู้ต้องหาได้ทราบ คือ 1) ผู้ถูกจับจะให้การหรือไม่ให้การก็ได้ 2) ถ้าผู้ถูกจับให้การคำให้การนั้นอาจใช้ยืนยันผู้ถูกจับในชั้นศาลได้ 3) ผู้ถูกจับมิสิทธิที่จะมีทนายความ 4) ถ้าไม่มีทนายรัฐจะตั้งทนายให้ ฉะนั้น เมื่อตำรวจรัฐอลิโซน่าไม่ได้แจ้งสิทธิทั้ง 4 ประการดังกล่าว

³⁸ จาก รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา คำอธิบายเรียงมาตราพร้อมคำพิพากษาศาลฎีกา (น.162-198). โดย มานิตย์ จุ่มปา. ค. 2552, กรุงเทพฯ: วิทยุชน.

แก่นายมิเรนด้า เมื่อนายมิเรนด้าสารภาพโดยไม่ได้รับการแจ้งสิทธิ จึงเป็นคำรับสารภาพที่มีขอบพิพากษายกฟ้อง และได้ยืนยันว่าที่ศาลตัดสินไปคือ สุญญัตติกระบวนการ ตามรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 5 กำหนดว่า “บุคคลไม่อาจจะพรากไปจากสิทธิเสรีภาพ เว้นแต่จะได้ดำเนินการให้เป็นไปตาม Due Process of Law หรือ สุญญัตติกระบวนการ” จึงเป็นการที่ศาลสูงแห่งสหรัฐอเมริกาใช้การตีความของศาลสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมา ภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา ค.ศ. 1787³⁹

ทั้งนี้ รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 5 ยังได้ให้การคุ้มครองสิทธิต่างๆ ของบุคคลโดยเฉพาะสิทธิในคดีอาญา⁴⁰ ได้แก่ การคุ้มครองสิทธิในทางอาญาโดยการกำหนดให้มีคณะลูกขุนใหญ่พิจารณาพยานก่อนเริ่มการพิจารณาคดี (Grand Jury) สิทธิที่จะไม่ถูกดำเนินกระบวนการพิจารณาซ้ำในข้อเท็จจริงเดียวกัน (Double Jeopardy) สิทธิที่จะไม่ให้การที่เป็นปฏิปักษ์แก่ตนเอง (Right Against Self-Incrimination) และสิทธิที่จะได้รับค่าชดเชยเมื่อถูกรัฐเอาทรัพย์สินไปใช้เพื่อประโยชน์สาธารณะ (Taking Clause) รวมทั้งได้บัญญัติรับรองสิทธิที่จะนิ่งไว้ด้วยว่า “บุคคลไม่จำเป็นต้องให้การอันเป็นการปรักปรำตนเอง หน้าที่ๆ จะต้องแจ้งสิทธิดังกล่าวเป็นของเจ้าหน้าที่ของรัฐ” ซึ่งเป็นผลมาจากคำพิพากษาของศาลสูงแห่งสหรัฐอเมริกาปี ค.ศ. 1966 ในคดี *Miranda V. Arizona* ที่ศาลสูงแห่งสหรัฐอเมริกาวางหลักไว้ว่า ในการสอบปากคำผู้ต้องหาของเจ้าพนักงานตำรวจ จะไม่ถือว่าผู้ต้องหาให้การรับสารภาพ หากว่าผู้ต้องหาไม่ได้รับการแจ้งเตือนให้ทราบถึงสิทธิของตนตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 5 และมาตรา 6 ของรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติม และได้สละสิทธิดังกล่าวโดยชัดแจ้งแล้ว หน้าที่ๆ จะต้องแจ้งเตือนก่อนที่เจ้าพนักงานตำรวจจะสอบคำให้การ ซึ่งถูกขนานนามว่า “คำเตือนในคดีมิรันดา” โดยมาตรฐานขั้นต่ำของการแจ้งเตือนที่ศาลสูงแห่งสหรัฐอเมริกาวางหลักไว้ คือ คุณมีสิทธิที่จะนิ่ง ทุกๆ สิ่งที่คุณพูดสามารถและจะถูกนำมาใช้ขึ้นคุณในชั้นศาลได้ คุณมีสิทธิที่จะพูดคุยกับทนายความ และมีทนายความอยู่ร่วมด้วยในการสอบถามปากคำ และถ้าคุณไม่สามารถจัดหาทนายความได้จะมีการจัดหาทนายความให้โดยรัฐเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายให้⁴¹

³⁹ จาก รวมคำบรรยายภาคหนึ่ง สมัยที่ 68 ปีการศึกษา 2558 เล่ม 2 วิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ การบรรยายครั้งที่ 1 (น.225-226), โดย บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, 2558, กรุงเทพฯ: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา.

⁴⁰ แหล่งเดิม.

⁴¹ “หลักการพื้นฐานของกฎหมายลักษณะพยานหลักฐานบางหลัก ตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเยอรมัน” (น.124). เล่มเดิม.

โดยสิทธิที่เกี่ยวข้องกับข้อสันนิษฐานตามกฎหมายที่ว่า “ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์” และที่มีการรู้จักกันมากที่สุดในรัฐธรรมนูญ แก้ไขเพิ่มเติมฉบับนี้ คือ สิทธิที่จะไม่ให้การที่เป็นปฏิปักษ์แก่ตนเอง เรียกกันโดยทั่วไปว่า “Talking the Fifth” กล่าวคือ การที่บทบัญญัติแห่งกฎหมายใดกำหนดข้อสันนิษฐานว่า ถ้าจำเลยกระทำการอย่างหนึ่งซึ่งไม่ได้มีกฎหมายบัญญัติว่าเป็นความผิด แล้วให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า จำเลยกระทำความผิด เว้นแต่จำเลยจะสืบทักล้างได้ว่าตนบริสุทธิ์ เป็นการละเมิดสิทธิของจำเลยตามรัฐธรรมนูญในอันที่จะไม่ต้องเปิดความปรักปรำตนเอง (Right Against Self-Incrimination) เพราะการกำหนดข้อสันนิษฐานเช่นนี้ทำให้จำเลยต้องนำพยานหลักฐานมาหักล้างความบริสุทธิ์ของตนเอง⁴²

รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 14 ได้ให้สัตยาบัน เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม ค.ศ. 1868⁴³ กำหนดว่า

“ข้อ 1 บุคคลทุกคนที่เกิดหรือแปลงสัญชาติในสหรัฐ และอยู่ภายใต้บังคับเขตอำนาจแห่งสหรัฐ ย่อมเป็นพลเมืองของสหรัฐและมลรัฐที่อาศัยอยู่ มลรัฐจะตราหรือบังคับใช้กฎหมายใด ๆ ที่เป็นการตัดสิทธิหรือความคุ้มกันของพลเมืองแห่งสหรัฐ ไม่ได้ มลรัฐจะจำกัดสิทธิในชีวิต เสรีภาพ หรือทรัพย์สินของบุคคลโดยปราศจากหลักคุณนิติกระบวน ไม่ได้ มลรัฐจะปฏิเสธไม่ให้บุคคลใดที่อยู่ภายในเขตอำนาจของตนจากการได้รับการปกป้องอย่างเสมอภาคภายใต้กฎหมายไม่ได้

ข้อ 2 ให้แบ่งสัณป็นส่วนผู้แทนราษฎรระหว่างมลรัฐต่างๆ ตามจำนวนประชากรที่มีอยู่ในแต่ละมลรัฐ โดยไม่รวมชาวอินเดียนที่ไม่จำต้องเสียภาษี แต่เมื่อปรากฏว่ามลรัฐใดปฏิเสธสิทธิในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งผู้ทำหน้าที่ไปเลือกประธานาธิบดีและรองประธานาธิบดีแห่งสหรัฐ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในรัฐสภา ฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการของมลรัฐ หรือสมาชิกสภามลรัฐต่อชายใดที่อาศัยอยู่ในมลรัฐนั้นที่อายุครบยี่สิบเอ็ดปีแล้ว และเป็นพลเมืองของสหรัฐ หรือจำกัดสิทธิดังกล่าวด้วยประการใดๆ ยกเว้นสำหรับบุคคลที่มีส่วนร่วมในการกบฏหรือการกระทำความผิดอาญาอื่นๆ ให้คิดส่วนการมีผู้แทนของมลรัฐนั้นลดลงตามส่วนของจำนวนพลเมืองเพศชายที่ถูกจำกัดสิทธิดังกล่าวต่อจำนวนพลเมืองเพศชายที่มีอายุครบยี่สิบเอ็ดปีทั้งหมดของมลรัฐ

ข้อ 3 บุคคลซึ่งเคยกล่าวคำปฏิญาณในฐานะสมาชิกรัฐสภา หรือเจ้าหน้าที่ของสหรัฐ หรือสมาชิกของสภามลรัฐ หรือฝ่ายบริหารหรือฝ่ายตุลาการของมลรัฐว่าจะสนับสนุนรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐ หากเข้ามีส่วนร่วมในการจลาจล การกบฏ หรือการใดๆ ทำนองดังกล่าว หรือให้ความช่วยเหลือหรือความสะดวกต่อศัตรูของสหรัฐ จะเป็นสมาชิกวุฒิสภาหรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในรัฐสภา หรือเป็นผู้ทำหน้าที่เลือกตั้งประธานาธิบดีหรือรองประธานาธิบดี ผู้ดำรงตำแหน่งเป็น

⁴² คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน (น.119). เล่มเดิม.

⁴³ รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา คำอธิบายเรียงมาตราพร้อมคำพิพากษาศาลฎีกา (น.162-198). เล่มเดิม.

เจ้าหน้าที่พลเรือนหรือทหาร ภายใต้สหรัฐ หรือภายใต้มลรัฐใดๆ รวมทั้งผู้ซึ่งได้กล่าวคำปฏิญาณมาก่อน แต่รัฐสภาอาจลงมติด้วยคะแนนเสียงสองในสามของแต่ละสภาเพื่อยกเลิกการถูกตัดสิทธิเช่นว่านี้ได้

ข้อ 4 หนี้สาธารณะของสหรัฐที่เกิดโดยกฎหมายให้อำนาจไว้ รวมไปถึงหนี้ที่ก่อให้เกิดเพื่อการจ่ายเบี้ยหวัดและรางวัลสำหรับทหารในการปราบปรามจลาจลหรือการกบฏ ย่อมมีผลสมบูรณ์โดยไม่มีข้อสงสัยใดๆ แต่สหรัฐหรือมลรัฐไม่สามารถยอมรับเอาหรือจ่ายหนี้ใดๆ หรือความผูกพันใดๆ ที่เกิดขึ้นในการให้ความช่วยเหลือการจลาจลหรือกบฏต่อสหรัฐ หรือข้อเรียกร้องใดสำหรับการสูญเสียหรือการเลิกทาสได้ให้ถือว่าหนี้ดังกล่าวทั้งหมด ความผูกพันและสิทธิเรียกร้องต่างๆ ไม่ชอบด้วยกฎหมายและตกเป็นโมฆะ

ข้อ 5 ให้รัฐสภามีอำนาจในการบังคับให้เป็นไปตามบทบัญญัตินี้โดยการตรากฎหมายอย่างเหมาะสม”

รัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 14 ได้บัญญัติรับรองสิทธิพลเมือง และได้รับการให้สัตยาบัน มีผลใช้บังคับเมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม ค.ศ.1868 ซึ่งสาระสำคัญของการแก้ไขเพิ่มเติม เพื่อให้การให้ความคุ้มครองจากหลักศุภนิติกระบวนการในเชิงกระบวนการ (Procedural Process) กล่าวคือ กระบวนการในการที่บุคคลใดจะถูกทำให้เสียชีวิต เสรีภาพ ทรัพย์สิน จะต้องดำเนินการไปอย่างยุติธรรม มลรัฐและเจ้าหน้าที่ของมลรัฐจะต้องดำเนินการตามกระบวนการที่ยุติธรรมทั้งกระบวนการทางแพ่งและอาญา เพื่อปกป้องคุ้มครองสิทธิประชาชนจากการใช้อำนาจรัฐ (Procedural Due Process) นอกจากนี้สาระสำคัญของการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 14 ยังให้ความคุ้มครองจากหลักศุภนิติกระบวนการในเชิงเนื้อหา (Substantive Due Process) กล่าวคือ บุคคลมีสิทธิที่จะใช้สิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานต่างๆ โดยปราศจากการแทรกแซงของรัฐโดยปราศจากเหตุผลที่เหมาะสมและยุติธรรม โดยกฎหมายที่รัฐตราขึ้นมาเพื่อกำหนดความประพฤติของประชาชนนั้น จะต้องเป็นกฎหมายที่มีเนื้อหาไม่ละเมิดต่อสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้ (Substantive Due Process) หลักการสำคัญที่ศาลสูงสุดแห่งสหรัฐอเมริกาใช้ในการพิจารณา หลักศุภนิติกระบวนการในเชิงเนื้อหา (Substantive Due Process) ที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 14 ที่ห้ามไม่ให้มลรัฐกระทำการใดอันเป็นการเพิกถอนหรือ ตัดทอนสิทธิในชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สินของบุคคล ในช่วงประมาณปี ค.ศ. 1880-1920 ศาลสูงสุดแห่งสหรัฐอเมริกา ยึดหลักผลประโยชน์ทางทรัพย์สิน (Property Interest) แต่หลังจากช่วงเวลาดังกล่าว ศาลสูงสุดแห่งสหรัฐอเมริกาได้มายึดหลักในเรื่องผลประโยชน์ทางด้านเสรีภาพ (Liberty Interest)⁴⁴

⁴⁴ แหล่งเดิม.

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา ค.ศ. 1787 จะมีได้มีบทบัญญัติรับรองข้อสันนิษฐานตามกฎหมายที่ว่า “ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์” ไว้โดยตรง แต่ได้มีการรับรองหลักการไว้ในส่วนบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติม (Amendments) ฉบับที่ 5 และฉบับที่ 14 ดังกล่าวข้างต้นแล้ว มีตัวอย่างคดีที่ศาลสูงสุดของสหรัฐอเมริกาได้เคยวินิจฉัยไว้แล้ว ดังต่อไปนี้

คดี Coffin v. United States ศาลสูงสุดของประเทศสหรัฐอเมริกาได้วินิจฉัยในปี ค.ศ. 1895 ยืนยันหลักข้อสันนิษฐานตามกฎหมายว่า จำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ โดยศาลสูงสุดวางหลักว่า ข้อสันนิษฐานว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์เป็นข้อสันนิษฐานตามกฎหมายอย่างแท้จริง ถือเป็นหลักการพื้นฐานและเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป และเป็นหลักการที่ต้องนำมาใช้บังคับในกระบวนการพิจารณาคดีอาญา ในคดีนี้ศาลสูงสุดตัดสินให้จำเลยที่ 2 ถึงที่ 4 รับผิดร่วมกับจำเลยที่ 1 ฐานเป็นผู้สมรู้ร่วมคิด และเป็นผู้สนับสนุนจำเลยที่ 1 ในการกระทำความผิดอาญาฐานปฏิบัติหน้าที่โดยทุจริตตาม The National Bank Act Section 5209 ลงโทษจำคุกอย่างน้อย 5 ปี แต่ไม่เกิน 10 ปี โดยศาลสูงสุดยืนยันว่า จำเลยที่ 2 ถึงที่ 4 จะต้องรับผิด ก็ต่อเมื่อมีการพิสูจน์ได้ว่ามีส่วนร่วมในการกระทำความผิดของจำเลยที่ 1 ซึ่งเป็นประธานกรรมการธนาคาร⁴⁵

คดี Tot v. United States 319 U.S. 473 (1945) คดีนี้ ศาลสูงสุดของสหรัฐอเมริกา (United States Supreme Court) ได้วินิจฉัยวางหลักไว้ว่า กฎหมายจะกำหนดข้อสันนิษฐานความผิดของบุคคลได้ก็ต่อเมื่อมีความสัมพันธ์อย่างสมเหตุสมผล ระหว่างข้อเท็จจริงที่ต้องการพิสูจน์กับข้อเท็จจริงที่เป็นองค์ประกอบของบทสันนิษฐาน กล่าวคือ ถ้ามีข้อเท็จจริงตามข้อสันนิษฐาน ย่อมเป็นที่แน่นอนแทบจะปราศจากข้อสงสัยเลยว่าข้อเท็จจริงที่ต้องการพิสูจน์(องค์ประกอบความผิด) ย่อมมีอยู่ด้วย⁴⁶

จากหลักกฎหมายของประเทศสหรัฐอเมริกานั้นถือว่า การที่รัฐจะตรากฎหมายมา กำหนดบทสันนิษฐานให้เป็นโทษแก่จำเลยในคดีอาญานั้น มิใช่จะกระทำได้ตามอำเภอใจ แต่จะต้องกระทำภายใต้กรอบของหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ตามรัฐธรรมนูญ กล่าวคือ หากเป็นข้อสันนิษฐานที่มี Rational Connection หรือมีความเกาะเกี่ยวหรือเชื่อมโยงอย่างสมเหตุสมผล ระหว่างข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขของข้อสันนิษฐาน (Basic Facts) กับข้อเท็จจริงที่ได้รับการสันนิษฐาน (Presumed Fact) หรือข้อเท็จจริงที่ถูกสันนิษฐาน ยกตัวอย่าง ในกฎหมายการพนันฯ ที่

⁴⁵ ความเห็นในการวินิจฉัยคดีส่วนตัวของ นายจรัญ ภักดีธนากุล ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ คำวินิจฉัยที่ 12/2555 เรื่องพิจารณาที่ 33/2553 ลงวันที่ 28 มีนาคม พุทธศักราช 2555.

⁴⁶ คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน (น.120). เล่มเดิม.

ให้สันนิษฐานไว้ว่า ผู้ใดอยู่ในวงพนัน ให้สันนิษฐานว่าเขาร่วมเล่นพนันด้วย⁴⁷ กล่าวคือ การที่เขาอยู่ในวงพนัน เป็น Basic Facts กฎหมายจึงสันนิษฐานไว้ว่าเขาร่วมเล่นพนันในวงนั้นด้วยเป็น Presumed Fact ซึ่งในสถานการณ์นี้ที่ Basic Facts กับ Presumed Fact มีความเกาะเกี่ยวหรือเชื่อมโยงอย่างสมเหตุสมผล จึงส่งผลให้กฎหมายที่วางบทสันนิษฐานเป็นโทษแก่จำเลยในคดีอาญาไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ใช้บังคับได้ และมีผลไปเปลี่ยนภาระการพิสูจน์จากฝ่ายโจทก์ให้ตกไปอยู่กับฝ่ายจำเลยได้⁴⁸ ซึ่งผู้เขียนจักได้นำเสนอในบทวิเคราะห์ บทที่ 4 ต่อไป

คดี United States v. Gainey 380 U.S. 63 (1965) เนื่องจากคดีนี้มีกฎหมายบัญญัติว่า การที่จำเลยไปอยู่ในบริเวณโรงต้มเหล้าเถื่อน ให้สันนิษฐานว่า จำเลยมีส่วนในการประกอบกรต้มเหล้าเถื่อน เว้นแต่จำเลยจะพิสูจน์ได้ว่าตนเข้าไปในบริเวณนั้นด้วยเหตุอื่น เป็นบทสันนิษฐานที่ชอบไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ เพราะเมื่อพิจารณาถึงสภาพของสถานที่ตั้งโรงเหล้าเถื่อน ซึ่งอยู่ในที่ลับและมีการระวังป้องกันจากบุคคลภายนอก จึงมีโอกาสน้อยมากที่จำเลยจะเข้าไปอยู่ที่นี่ได้โดยไม่ใช่ว่าพวกผู้กระทำความผิด และยังไม่พอสันนิษฐานว่าเป็นเจ้าของโรงกลั่นซึ่งเป็นความผิดอีกฐานหนึ่งด้วย ในคดี United States v. Romano 382 U.S. 136 (1965)⁴⁹

กล่าวโดยสรุป ตามหลักกฎหมายของสหรัฐอเมริกา เมื่อผู้แทนนิติบุคคล ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดอาญา จะต้องมีความรับผิดชอบทางอาญาด้วย แม้ว่าจะเป็นการกระทำในนามของนิติบุคคล และได้กระทำโดยอยู่ภายในขอบเขตแห่งงานที่จ้างก็ตาม และโดยทั่วไปผู้บริหารนิติบุคคลจะต้องรับผิดชอบในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น เฉพาะในกรณีที่ผู้บริหารนิติบุคคลได้สั่งหรืออนุญาตให้มีการกระทำนั้น มิใช่ต้องรับผิดชอบเพียงเพราะว่าตนมีสถานะเป็นผู้บริหารนิติบุคคล ซึ่งการบัญญัติข้อสันนิษฐานตามกฎหมายในทางอาญาคงจะต้องมีขอบเขตหรือข้อจำกัดตามหลักความสมเหตุสมผลของข้อสันนิษฐานตามแนวทางที่ศาลสูงสุดของสหรัฐอเมริกาวางบรรทัดฐานไว้ มิใช่ฝ่ายนิติบัญญัติ และฝ่ายบริหารจะบัญญัติกฎหมายวางข้อสันนิษฐานได้ตามอำเภอใจ ทั้งนี้เพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิของจำเลยตามรัฐธรรมนูญ⁵⁰

ในส่วนของการบัญญัติกฎหมายเพื่อกำหนดความรับผิดชอบทางอาญาของผู้บริหารนิติบุคคลฝ่ายนิติบัญญัติมักจะบัญญัติกำหนดข้อสันนิษฐานให้ผู้บริหารนิติบุคคลต้องรับผิดชอบ แต่จะบัญญัติไว้ในลักษณะที่ทำให้ผู้บริหารนิติบุคคลจะต้องรับผิดชอบเมื่อผู้บริหารนิติบุคคลมีส่วนรู้เห็น

⁴⁷ รายละเอียดโปรดดู คำวินิจฉัยของคณะตุลาการรัฐธรรมนูญ ที่ ต. 2/2494 ในภาคผนวก จ.

⁴⁸ คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน (น.220). เล่มเดิม.

⁴⁹ แหล่งเดิม.

⁵⁰ คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน (น.122). เล่มเดิม.

ในการกระทำความผิดนั้นในทำนองเดียวกับกฎหมายอังกฤษ⁵¹ เช่น The Consumer Product Safety Act (15 U.S.C.A Section 2070 (6)) ที่กำหนดว่า “ในกรณีที่ผู้อำนวยการ เจ้าหน้าที่ หรือตัวแทนของบริษัท รู้หรือเจตนา สั่งให้อ่าน หรือกำหนดการใดๆ โดยฝ่าฝืนทั้งหมดหรือแต่บางส่วนในมาตรา 19 และไม่ยอมกระทำการตามคำสั่งที่บริษัทได้รับจากคณะกรรมการจะต้องถูกลงโทษตามมาตราดังกล่าวโดยไม่คำนึงว่าบริษัทจะได้รับโทษหรือไม่”

3.2.3 ข้อเสนอแนะความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคล: สาธารณรัฐแอฟริกาใต้

สาธารณรัฐแอฟริกาใต้ (The Republic of South Africa) มีระบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา มีการจัดตั้งศาลรัฐธรรมนูญ โดยที่รัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ ค.ศ. 1996 (The Constitution of the Republic of South Africa 1996 was approved by the Constitutional Court (CC) on 10 December 1996 and took effect on 4 February 1997) ซึ่งประกาศใช้บังคับเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2539 (ค.ศ. 1996) มีผลบังคับใช้วันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540 (ค.ศ. 1997) หมวดที่ 2 ว่าด้วยสิทธิพลเมือง มาตรา 35 (3) (h) กำหนดว่า

“Chapter 2: Bill of Rights

Article 35 Arrested, detained and accused persons...(3) Every accused person has a right to a fair trial, which includes the right...(h) to be presumed innocent, to remain silent, and not to testify during the proceedings”

“...บุคคลทุกคนที่ถูกกล่าวหาว่ามีความผิดอาญา มีสิทธิได้รับการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรม และมีสิทธิได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์”

ศาลรัฐธรรมนูญสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ วินิจฉัยไว้ในคดี State v. Coetzee ค.ศ. 1997 2 LRC 593 ด้วยมติ 7 ต่อ 4 (เฉพาะในประเด็นนี้)⁵² ความว่า มาตรา 332(5) แห่งรัฐบัญญัติว่าด้วยวิธีพิจารณาความอาญา (Criminal Procedure Act) ที่ว่า “ให้กรรมการและพนักงานของบริษัทที่ถูกตัดสินว่ากระทำความผิดอาญา ต้องรับผิดชอบในความผิดดังกล่าวด้วย เว้นแต่พิสูจน์ได้ว่ามิได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการกระทำความผิด และมีอาจป้องกันการกระทำผิดดังกล่าวได้” (A director or servant of a corporate body is guilty of an offence committed by the corporate body unless it is proved that such person took no part in the commission of the offence and could not have prevented it.) ขัดต่อหลักข้อเสนอแนะไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 35 (3)(h) ทั้งนี้

⁵¹ “ข้อเสนอแนะว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์กับการกำหนดข้อเสนอแนะความรับผิดชอบทางอาญาของผู้บริหารนิติบุคคล” (น.163-164). เล่มเดิม.

⁵² จาก <http://www.constitutionalcourt.org.za/uhtbin/cgisirsi/0/0/x/503/9>.

ตุลาการในเสียงข้างมากต่างเขียนความเห็นส่วนบุคคล (Concurring Opinion) เห็นด้วยกับข้อวินิจฉัย แต่ให้เหตุผลต่างออกไปในทำนองว่า เป็นเพราะบทบัญญัตินี้กว้างขวางเกินไป⁵³

อนึ่ง รัฐบัญญัติว่าด้วยวิธีพิจารณาความอาญาของสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ ได้แก้ไขเพิ่มเติมภายหลังจากที่ศาลรัฐธรรมนูญมีคำวินิจฉัยดังกล่าวและใช้บังคับอยู่ ณ ปัจจุบัน มีเนื้อหาดังนี้⁵⁴

“332. Prosecution of corporations and members of associations. (1)...(5) When an offence has been committed, whether by the performance of any act or by the failure to perform any act, for which any corporate body is or was liable to prosecution, any person who was, at the time of the commission of the offence, a director or servant of the corporate body shall be deemed to be guilty of the said offence, unless it is proved that he did not take part in the commission of the offence and that he could not have prevented it, and shall be liable to prosecution therefor, either jointly with the corporate body or apart therefrom, and shall on conviction be personally liable to punishment therefor.”

รัฐบัญญัติว่าด้วยวิธีพิจารณาความอาญาของสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ แก้ไขเพิ่มเติม มาตรา 332 กำหนดว่า “การดำเนินคดีกับบริษัท และสมาชิกของสมาคม (1) ... (5) เมื่อมีการกระทำผิดทางอาญาเกิดขึ้น ไม่ว่าจะด้วยเกิดจากการกระทำหรืองดเว้นการกระทำใดๆ ของนิติบุคคล ให้บุคคลที่เป็นกรรมการ หรือผู้แทนของนิติบุคคลในเวลาที่มีการกระทำความผิดรับผิดชอบด้วย และจะต้องถูกดำเนินคดีเช่นเดียวกับนิติบุคคล หรืออาจต้องรับผิดชอบเป็นการส่วนตัว เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนไม่ได้มีส่วนร่วมในการกระทำความผิด และไม่สามารถป้องกันไม่ให้มีการกระทำความผิดเกิดขึ้นได้”

⁵³ From “GLOBALIZATION IN SEARCH OF JUSTIFICATION: TOWARD A THEORY OF COMPARATIVE CONSTITUTIONAL INTERPRETATION”, By Sujit Choudhry, 1999, Indiana Law Journal, Summer, P. 819–892. และ From Overview of The Judgments of The Constitutional Court of South Africa Since 1994 To 2005, p. 14 (อ้างถึงใน “หมายเหตุท้ายคดีรัฐธรรมนูญคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 เรื่อง พระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่”) วันที่ 23 เมษายน 2555 โดย ณรงค์เดช สรุโสมิต สืบค้น 23 มกราคม 2558, จาก <http://www.pub-law.net/publaw/view.aspx?id=1713>.

⁵⁴ จาก <http://www.lawlibrary.co.za>.

3.3 บทบัญญัติแห่งกฎหมายไทยซึ่งรับรองข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์ของจำเลย ใน คดีอาญา

3.3.1 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับต่างๆ ที่รับรองสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน : ในคดีอาญา ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด

หลักการของบทสันนิษฐานตามกฎหมายที่ว่า จำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์นี้ ประเทศไทย ได้รับรองให้ปรากฏไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับต่างๆ ดังนี้

1) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 มาตรา 30 วรรคแรก

“ในคดีอาญา ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด

ก่อนที่จะมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิดจะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้...”

“The suspect or the accused in a criminal case shall be presumed innocent.

Before the passing of a final judgement convicting a person of having committed an offence, such person shall not be treated as a convict”

หลักการที่ว่า ในคดีอาญา ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด อันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนที่มีความมุ่งหมายจะคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญานี้ ได้ถูกรับรองให้ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับนี้ และรัฐธรรมนูญฉบับต่อๆ มาทุกฉบับจนถึงฉบับปัจจุบัน

2) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2511 หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย มาตรา 28 วรรคแรก

“ในคดีอาญา ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด

ก่อนที่จะมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิดจะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้...”

3) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย มาตรา 32 วรรคแรก

“ในคดีอาญา ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด

ก่อนที่จะมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้...”

4) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2521 หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย มาตรา 27 วรรคแรก

“ในคดีอาญา ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด

ก่อนที่จะมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้”

5) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย มาตรา 29

“ในคดีอาญา ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด”

6) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย มาตรา 33 วรรคแรก

“ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด

ก่อนมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้”

7) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550⁵⁵ หมวด 3 ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ส่วนที่ 4 สิทธิในกระบวนการยุติธรรม (Part 4 Rights in Judicial Process) มาตรา 39

“บุคคลไม่ต้องรับโทษอาญา เว้นแต่ได้กระทำการอันกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำนั้นบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ และโทษที่จะลงแก่บุคคลนั้นจะหนักกว่าโทษที่กำหนดไว้ในกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำความผิดมิได้

ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด

ก่อนมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้”

“Section 39 No person shall be inflicted with a criminal punishment unless he has committed an act which the law in force at the time of commission provides to be an offence and imposes a punishment therefor, and the punishment to be inflicted on such person shall not be heavier than that provided by the law in force at the time of the commission of the offence.

The suspect or the accused in a criminal case shall be presumed innocent.

Before the passing of a final judgement convicting a person of having committed an offence, such person shall not be treated as a convict”

⁵⁵ ปัจจุบันรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้ถูกยกเลิก ตามประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับที่ 11/2557 เรื่อง การสิ้นสุดของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ลงวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 ทั้งนี้ คณะรักษาความสงบแห่งชาติ ได้ใช้อำนาจการปกครองจากรัฐบาลรักษาการ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 เวลา 16.30 นาฬิกา

ปัจจุบัน แม้ว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 จะได้ถูกยกเลิกโดยประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับที่ 11/2557 ลงวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 แล้วก็ตาม แต่ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557⁵⁶ มาตรา 4 ได้มีบทบัญญัติรับรองคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลซึ่งตกเป็นผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาไว้ในมาตรา 4

มาตรา 4 บัญญัติว่า “ภายใต้บังคับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค บรรดาที่ชนชาวไทยเคยได้รับการคุ้มครองตามประเพณีการปกครองประเทศไทยในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และตามพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยมีอยู่แล้ว ย่อมได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญนี้”

จากบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 มาตรา 4 ดังกล่าว การรับรองและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทยตามพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยมีอยู่แล้ว หมายถึง กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 ซึ่งประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีสมาชิกมีพันธกรณี ตั้งแต่วันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ฉะนั้น จึงทำให้ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญามีสิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) ตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 ซึ่งเป็นหลักประกันแห่งสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลที่ได้รับการคุ้มครองไว้แล้ว ภายใต้บทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 นี้ด้วย

จากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ทุกฉบับข้างต้นที่บัญญัติว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด ก่อนมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้” หรือข้อสันนิษฐานว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) นั้น มีเจตนารมณ์เพื่อรับรอง และคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลซึ่งตกเป็นผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญามีให้ต้องตกอยู่ในฐานะเป็นผู้กระทำความผิดก่อนที่จะได้รับการพิสูจน์ความผิดจากโจทก์⁵⁷ ซึ่งตามหลักกฎหมายทั่วไปทางอาญามีเจตนารมณ์ที่ให้การรับรองคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่ตกเป็นผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา จึงต้องมีข้อสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้นั้น ไม่มีความผิด

⁵⁶ ณ ปัจจุบัน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 131/ตอนที่ 55 ก/หน้า 1 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 22 กรกฎาคม 2557.

⁵⁷ ความเห็นในการวินิจฉัยคดีส่วนตน ของนายเจริญ ภักดีธนากุล ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 12/2555.

อันสอดคล้องกับหลักการสากลระหว่างประเทศ ได้แก่ คำประกาศว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและพลเมืองฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 รวมทั้งธรรมนูญกรุงโรมว่าด้วยศาลอาญาระหว่างประเทศ ค.ศ. 1998 ที่ให้การรับรองข้อสันนิษฐานเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) จึงทำให้ต้องกำหนดหลักเกณฑ์ว่า ในคดีอาญาโจทก์มีภาระการพิสูจน์ถึงการกระทำความผิดของจำเลยให้ครบองค์ประกอบแห่งความผิด ศาลจึงจะลงโทษจำเลยได้ โดยจำเลยอาจนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนหรือไม่ก็ได้ มิใช่เป็นบทบังคับให้จำเลยต้องพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตัวเองเพื่อให้พ้นผิด ซึ่งนับว่าเป็นผลร้ายแก่จำเลย⁵⁸

3.3.2 บทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ที่กำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคล

ในประเทศไทยได้มีการกำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลไว้เป็นครั้งแรกในพระราชบัญญัติป้องกันการค้ากำไรเกินควร พ.ศ. 2490 มาตรา 18⁵⁹ ต่อมาการบัญญัติกฎหมายในระยะหลังๆ ก็กำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลไว้ในทำนองเดียวกัน คือ มีการกำหนดบทบัญญัติความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลในลักษณะที่ให้เชื่อมโยงกับความรับผิดชอบของผู้แทนนิติบุคคลควบคู่ไปด้วยเสมอ กล่าวคือ ในกรณีที่กฎหมายบัญญัติให้นิติบุคคลต้องมีความรับผิดชอบทางอาญาแล้ว กฎหมายก็จะกำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลในลักษณะที่เป็นการสันนิษฐานให้บรรดากรรมการผู้จัดการ หรือผู้แทนนิติบุคคลซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องมีความรับผิดชอบทางอาญาไว้ก่อน โดยนำรูปแบบจากกฎหมายฉบับก่อนๆ มาใช้เป็นแบบอย่าง ซึ่งในบางครั้งอาจจะมิได้คำนึงถึงคุณธรรมทางกฎหมายหรือสิ่งที่กฎหมายประสงค์จะให้ความคุ้มครอง รวมทั้งมิได้คำนึงถึงความจำเป็นที่จะต้องกำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลในลักษณะดังกล่าวไว้ในกฎหมายฉบับนั้นๆ แต่อย่างใด โดยเฉพาะกรณีที่จะต้องมีการตรากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับด้านเศรษฐกิจ⁶⁰ ส่งผลทำให้ ณ ปัจจุบันมีพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ จำนวนหลายฉบับซึ่งส่วนใหญ่เป็นกฎหมายมหาชน ได้กำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลไว้ในทำนองว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้

⁵⁸ ความเห็นในการวินิจฉัยคดีส่วนตน ของนายวสันต์ ตรี้อยพิสุทธิ ประธานศาลรัฐธรรมนูญ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 12/2555.

⁵⁹ ปัจจุบันพระราชบัญญัติฉบับนี้ถูกยกเลิกแล้ว มาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติกำหนดราคาสินค้าและป้องกันการผูกขาด พ.ศ. 2522.

⁶⁰ ความรับผิดชอบทางอาญาของผู้บริหารนิติบุคคล (น.79-82). เล่มเดิม.

เป็นนิติบุคคล ให้กรรมการ ผู้จัดการ หรือผู้แทนนิติบุคคลซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษ (ระวางโทษ) ตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าการกระทำนั้น ได้กระทำโดยตนมิได้มีส่วนรู้เห็นยินยอม หรือตนได้จัดการตามสมควรเพื่อป้องกันมิให้เกิดความผิดนั้นแล้ว” โดยมีกรณีตัวอย่างดังต่อไปนี้

3.3.2.1 กลุ่มตัวอย่างตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ที่ศาลรัฐธรรมนูญยังมีคำวินิจฉัยว่าขัดหรือแย้งต่อข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์ของจำเลยตามรัฐธรรมนูญ

พระราชบัญญัติฉบับต่างๆ เหล่านี้ได้กำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลไว้ในทำนองเดียวกัน คือ

1) พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 มาตรา 59

“ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคล กรรมการหรือผู้จัดการหรือผู้รับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษตามที่กฎหมายกำหนดสำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น”

2) พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 มาตรา 72

“ในกรณีที่นิติบุคคลกระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ ให้ถือว่ากรรมการหรือผู้จัดการทุกคนของนิติบุคคลนั้นเป็นผู้ร่วมกระทำผิดกับนิติบุคคลนั้น เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าการกระทำของนิติบุคคลนั้นได้กระทำโดยตนมิได้รู้เห็นหรือยินยอมด้วย”

3) พระราชบัญญัติการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม พ.ศ.2522 มาตรา 38

“ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคล กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือผู้แทนของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น”

4) พระราชบัญญัติประกันชีวิต พ.ศ. 2535 มาตรา 114

“ในกรณีที่บริษัทใดจงใจกระทำความผิดเพราะฝ่าฝืนมาตรา 23 มาตรา 28 มาตรา 36 หรือมาตรา 51 วรรคหนึ่ง หรือจงใจแสดงข้อความอันเป็นเท็จหรือปกปิดความจริงที่ต้องบอกให้แจ้งหรือให้ทำคำชี้แจงตามมาตรา 45 กรรมการหรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของบริษัทนั้น ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของบริษัทนั้นด้วย”

5) พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 มาตรา 63

“ในกรณีที่ห้างหุ้นส่วน บริษัท หรือนิติบุคคลอื่นกระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ กรรมการ ผู้จัดการหรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการกระทำอันเป็นความผิดนั้น ต้องระวางโทษ

ตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าการกระทำนั้นได้กระทำโดยตนมิได้รู้เห็นหรือยินยอมด้วย”

6) พระราชบัญญัติประกันวินาศภัย พ.ศ. 2535 มาตรา 108

“ในกรณีที่บริษัทใดจงใจกระทำความผิดเพราะฝ่าฝืนมาตรา 23 มาตรา 28 มาตรา 35 หรือมาตรา 57 วรรคหนึ่ง หรือจงใจแสดงข้อความอันเป็นเท็จ หรือปกปิดความจริงที่ต้องบอกให้แจ้งหรือให้ทำคำชี้แจงตามมาตรา 49 หรือไม่หยุดรับประกันวินาศภัยเป็นการชั่วคราวตามมาตรา 52 วรรคหนึ่ง กรรมการหรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของบริษัทนั้นต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของบริษัทนั้นด้วย”

7) พระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2551 มาตรา 300

“ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดตามมาตรา 268 มาตรา 269 มาตรา 270 มาตรา 271 มาตรา 272 มาตรา 273 มาตรา 274 มาตรา 279 มาตรา 280 มาตรา 281 มาตรา 281/6 มาตรา 281/9 มาตรา 281/10 มาตรา 284 มาตรา 286 มาตรา 290 มาตรา 292 มาตรา 296 มาตรา 297 มาตรา 298 หรือมาตรา 299 เป็นนิติบุคคล กรรมการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดนั้น”

อนึ่ง เดิมพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 ได้กำหนดความรับผิดของผู้บริหารไว้ไม่เหมือนกับข้อสันนิษฐานในพระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 โดยพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 บัญญัติไว้ในมาตรา 300 ว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดตามมาตรา 268 มาตรา 269 มาตรา 270 มาตรา 271 มาตรา 272 มาตรา 273 มาตรา 274 มาตรา 279 มาตรา 280 มาตรา 281 มาตรา 284 มาตรา 286 มาตรา 290 มาตรา 292 มาตรา 296 มาตรา 297 มาตรา 298 หรือมาตรา 299 เป็นนิติบุคคล ถ้าพิสูจน์ได้ว่าการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นเกิดจากการสั่งการ การกระทำการหรือไม่สั่งการหรือไม่กระทำการอันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำของกรรมการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นผู้ใด ผู้นั้นต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย” ซึ่งตามบทบัญญัติของกฎหมายเดิมก่อนการแก้ไขนี้ มิได้กำหนดบทสันนิษฐานความผิดของผู้แทนนิติบุคคลแบบอัตโนมัติอย่างใน พ.ร.บ. ขายตรงฯ หรือกฎหมายอื่นๆ ในประเทศไทย กล่าวคือ ผู้ที่เป็นโจทก์ยังต้องมีการพิสูจน์ว่าจำเลยซึ่งเป็นผู้แทนนิติบุคคลมีส่วนร่วมกระทำ หรือรู้เห็นเป็นใจด้วยเสียก่อน แต่ทว่าในปี พ.ศ. 2551 ทางสำนักงานคณะกรรมการหลักทรัพย์และตลาด

หลักทรัพย์ (ก.ล.ต.) ได้ทำการแก้ไข พ.ร.บ.หลักทรัพย์ฯ หลายมาตรา รวมทั้งมาตรา 300 นี้ โดยให้กำหนดบทสันนิษฐานความผิดในทำนองเดียวกับพระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 ซึ่งไม่ปรากฏเหตุผลที่ชัดเจน⁶¹

8) พระราชบัญญัติสถานพยาบาล พ.ศ. 2541 มาตรา 74

“ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคล กรรมการผู้จัดการ หรือผู้แทนของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าการกระทำของนิติบุคคลนั้นได้กระทำโดยตนมิได้รู้เห็นหรือยินยอม”

9) พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 มาตรา 61

“นิติบุคคลใดกระทำความผิดตามมาตรา 5 มาตรา 7 มาตรา 8 หรือมาตรา 9 ต้องระวางโทษปรับตั้งแต่สองแสนบาทถึงหนึ่งล้านบาท

กรรมการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลตามวรรคหนึ่งกระทำความผิด ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปีถึงสิบปี หรือปรับตั้งแต่สองหมื่นบาทถึงสองแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น”

10) พระราชบัญญัติแข่งขันทางการค้า พ.ศ. 2542 มาตรา 54

“ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคล ให้กรรมการผู้จัดการ หุ่นส่วนผู้จัดการ หรือผู้ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลในเรื่องนั้น ต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าการกระทำนั้นได้กระทำโดยตนมิได้รู้เห็นหรือยินยอมหรือตนได้จัดการตามสมควรเพื่อป้องกันมิให้เกิดความผิดนั้นแล้ว”

11) พระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดเกี่ยวกับการเสนอราคาต่อหน่วยงานของรัฐ พ.ศ. 2542 มาตรา 9

“ในกรณีที่การกระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้เป็นไปเพื่อประโยชน์ของนิติบุคคลใด ให้ถือว่าหุ่นส่วนผู้จัดการ กรรมการผู้จัดการ ผู้บริหารหรือผู้มีอำนาจในการดำเนินงานในกิจการของนิติบุคคลนั้น หรือผู้ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลในเรื่องนั้น เป็นตัวการร่วมในการกระทำความผิดด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนรู้เห็นในการกระทำความผิดนั้น”

⁶¹ “คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญคดี พ.ร.บ. ขายตรงฯ : ผลกระทบต่อ พ.ร.บ.หลักทรัพย์ฯ” วันที่ 24 เมษายน 2012. สืบค้น 25 มกราคม 2557, จาก <http://thaipublica.org/2012/04/decision-of-constitutional-court-act-as-direct-sales/>.

12) พระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจข้อมูลเครดิต พ.ศ. 2545 มาตรา 64

“ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคล ให้กรรมการผู้จัดการ หัวหน้าผู้จัดการ หรือผู้แทนของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าการกระทำนั้นได้กระทำโดยตนมิได้รู้เห็นหรือยินยอมหรือตนได้จัดการตามสมควรเพื่อป้องกันมิให้เกิดความผิดนั้นแล้ว”

13) พระราชบัญญัติสถาบันอุดมศึกษาเอกชน พ.ศ. 2546 มาตรา 115

“สถาบันอุดมศึกษาเอกชนใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา 74 หรือมาตรา 75 ต้องระวางโทษปรับไม่เกินหนึ่งล้านบาทในกรณีที่สถาบันอุดมศึกษาเอกชนใดกระทำความผิดตามมาตรา 74 หรือมาตรา 75 กรรมการสภาสถาบันหรืออธิการบดีหรือผู้รับผิดชอบในการดำเนินการของสถาบันอุดมศึกษาเอกชนนั้นต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของสถาบันอุดมศึกษาเอกชนนั้น”

14) พระราชบัญญัติสัญญาซื้อขายล่วงหน้า พ.ศ. 2546 มาตรา 135

“ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดตามมาตรา 126 มาตรา 127 มาตรา 128 มาตรา 129 มาตรา 130 มาตรา 131 มาตรา 133 หรือมาตรา 138 เป็นนิติบุคคล กรรมการ ผู้จัดการ หรือบุคคลซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ หรือทั้งจำทั้งปรับ เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น”.

15) พระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2550 มาตรา 153

“ในกรณีที่ผู้รับใบอนุญาตเป็นนิติบุคคลกระทำความผิดและถูกลงโทษตามพระราชบัญญัตินี้ กรรมการหรือผู้จัดการหรือผู้รับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษจำคุกหรือปรับ หรือทั้งจำทั้งปรับตามที่กฎหมายกำหนดสำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น”

16) พระราชบัญญัติการประกอบกิจการพลังงาน พ.ศ. 2550 มาตรา 141

“ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคล ให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นต้องระวางโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้รู้เห็นหรือยินยอมในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น”

17) พระราชบัญญัติธุรกิจสถาบันการเงิน พ.ศ. 2551 มาตรา 139

“ในกรณีที่สถาบันการเงินใดฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามมาตรา 36 มาตรา 50 มาตรา 66 มาตรา 80 มาตรา 83 มาตรา 94 หรือมาตรา 95 หรือฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามประกาศ ข้อกำหนด

หลักเกณฑ์ หรือคำสั่งที่กำหนดตามมาตรา 9 วรรคหนึ่ง มาตรา 10 วรรคหนึ่ง มาตรา 33 มาตรา 36 มาตรา 50 มาตรา 66 มาตรา 71 มาตรา 80 มาตรา 90 หรือมาตรา 95 กรรมการ ผู้จัดการ หรือผู้มีอำนาจในการจัดการของสถาบันการเงินนั้น ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับตั้งแต่ห้าแสนบาทถึงหนึ่งล้านบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดนั้น”

18) พระราชบัญญัติกาพนยตร์และวฒทศน พ.ศ.2551 มาตรา 74 ประกอบมาตรา 85

“มาตรา 74 ในกรณีท่ผู้กระทำความผดช่งต้องรับโทษปรับทางปกครองตามมาตรา 68 หรือมาตรา 69 เป็นนตบคคล ใหักรรมการ ผู้จัดการ หรือผู้ช่งรับผดชอบในการดำเนินการของนตบคคลนั้นต้องรับโทษปรับทางปกครองตามท่บัญญัติไว้สำหรับความผดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าการกระทำนั้นได้กระทำโดยตนมิได้รู้เห็นหรือยินยอมด้วย”

“มาตรา 85 ให้น้าความในมาตรา 74 มาใช้บังคับแก่กรณีท่ นตบคคลต้องรับโทษอาญาตามส่วนนี้โดยอนุลอม”

19) พระราชบัญญัติการดูแลผลประโยชน์ของคู่สัญญา พ.ศ. 2551 มาตรา 42 และมาตรา 50

“มาตรา 42 ในกรณีท่ผู้ดูแลผลประโยชน์ของคู่สัญญาต้องรับโทษปรับทางปกครอง ให้กรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลผู้มีอำนาจในการจัดการของผู้ดูแลผลประโยชน์ของคู่สัญญานั้นต้องรับโทษปรับทางปกครองตามท่บัญญัติไว้สำหรับความผดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผดนั้น หรือตนได้จัดการตามสมควรเพื่อป้องกันมิให้เกิดความผดนั้นแล้ว”

“มาตรา 50 ในกรณีท่ผู้กระทำความผดในส่วนที่ 2 นี้ ยกเว้นมาตรา 48 เป็นนตบคคล กรรมการ ผู้จัดการ หรือบุคคลผู้มีอำนาจในการจัดการของนตบคคลนั้น ต้องรับโทษตามท่บัญญัติไว้สำหรับความผดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผดนั้น หรือตนได้จัดการตามสมควรเพื่อป้องกันมิให้เกิดความผดนั้นแล้ว”

20) พระราชบัญญัติคุ้มครองชากคักค้าบรรพ์ พ.ศ. 2551 มาตรา 62

“ในกรณีท่ผู้กระทำความผดเป็นนตบคคล และถูกลงโทษตามพระราชบัญญัตินี้ กรรมการหรือผู้จัดการหรือผู้รับผดชอบในการดำเนินการของนตบคคลนั้น ต้องรับโทษจำคุกหรือปรับตามที่กฎหมายกำหนดสำหรับความผดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผดของนตบคคลนั้น”

นอกจากนี้ยังมีพระราชบัญญัติการทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2534 มาตรา 49 พระราชบัญญัติควบคุมผลิตภัณฑ์ยาสูบ พ.ศ. 2535 มาตรา 25 พระราชบัญญัติควบคุมน้ำมันเชื้อเพลิง พ.ศ. 2542 มาตรา 78 พระราชบัญญัติมาตรฐานสินค้าเกษตร พ.ศ. 2551 มาตรา 76 เป็นต้น ซึ่งกำหนด

บทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลไว้ในทำนองเดียวกัน คือ “ในกรณี
ที่ผู้กระทำความผิดซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคล ให้กรรมการ ผู้จัดการ หรือ
บุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษ(ระวางโทษ) ตามที่บัญญัติ
ไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าการกระทำนั้นได้กระทำโดยตนมิได้มีส่วนรู้เห็น
ยินยอม หรือตนได้จัดการตามสมควรเพื่อป้องกันมิให้เกิดความผิดนั้นแล้ว”

อนึ่ง มูลเหตุที่ฝ่ายนิติบัญญัติได้เห็นความจำเป็นในการที่จะต้องการบัญญัติกฎหมาย
ในลักษณะดังกล่าว เพื่อกำหนดแนวทางในการรับฟังพยานแวดล้อมในบางเรื่องบางประเด็นให้แก่
ศาลเพื่อให้การพิสูจน์ความผิดทำได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ตรงประเด็น ประหยัดเวลา และสนอง
นโยบายในการป้องกันและปราบปรามการกระทำความผิดบางฐานความผิด ซึ่งฝ่ายนิติบัญญัติ
เห็นว่าจำเป็นต้องดำเนินการอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ โดยการที่ฝ่ายนิติบัญญัติเข้ามากำหนด
แนวทางการรับฟังพยานแวดล้อมของศาลในทางคำราเรียกว่า ข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย
(Presumption of Law) ซึ่งประกอบด้วยข้อเท็จจริง 2 ข้อเท็จจริง ได้แก่ ข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขแห่ง
การสันนิษฐาน (Basic fact) และข้อเท็จจริงที่ได้รับการสันนิษฐาน (Presumed fact) ซึ่งฝ่าย
นิติบัญญัติได้บัญญัติเป็นเงื่อนไขไว้เกิดขึ้นเสียก่อน จึงจะได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐานคือ
ทำให้ศาลเชื่อในเบื้องต้นว่า มีการกระทำตามที่กฎหมายบัญญัติว่าเป็นความผิดที่เรียกว่า ข้อเท็จจริง
ที่ได้รับการสันนิษฐาน (Presumed fact) เกิดขึ้น จะเห็นได้ว่าตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ที่ยกมา
เป็นตัวอย่างข้างต้นจะกำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลไว้ในทำนอง
เดียวกัน อย่างไรก็ดี การนำเอาข้อสันนิษฐานตามกฎหมายเข้ามาบัญญัติไว้ในคดีอาญา จึงมีประเด็น
ปัญหาว่าบทสันนิษฐานตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ เหล่านี้ เป็นการขัดหรือแย้งต่อข้อสันนิษฐาน
ตามกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า “บุคคลทุกคนเป็นผู้บริสุทธิ์
(Presumption of Innocence)”⁶² เพราะดูเหมือนว่าข้อสันนิษฐานตามกฎหมายมีผลเป็นการ
สันนิษฐานความผิดของจำเลย ทำให้จำเลยต้องพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเอง ทั้งการเข้าไปวาง
แนวทางการรับฟังพยานแวดล้อมของศาลโดยอาศัยข้อสันนิษฐานตามกฎหมายบทนี้จะเป็นการ
แทรกแซงความอิสระในการในการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐาน (Free Evaluation of Evidence)
หรือไม่ นักกฎหมายได้มีความเห็นเป็นสองแนวทาง ดังนี้

ความเห็นแรก เห็นว่า การกำหนดบทสันนิษฐานในลักษณะที่ว่า ถ้าผู้กระทำความผิดเป็น
นิติบุคคล ให้ผู้จัดการ ผู้แทนหรือผู้มีอำนาจกระทำการแทนนิติบุคคลนั้นร่วมรับผิดชอบกับนิติบุคคลด้วย
เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้รู้เห็นเป็นใจในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น ขัดหรือแย้งต่อ

⁶² แนวทางการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ เรื่อง สิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ของชนชาวไทย (น.116).
เล่มเดิม.

รัฐธรรมนูญที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า “บุคคลทุกคนเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)” เพราะว่าบทสันนิษฐานอย่างนี้เท่ากับสันนิษฐานว่าผู้จัดการ ผู้แทน หรือผู้มีอำนาจกระทำการแทนของนิติบุคคลนั้นกระทำผิดด้วย แล้วผลภาระการพิสูจน์มาให้บุคคลเหล่านี้ต้องพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเองให้พ้นผิด⁶³ รวมทั้งขัดต่อหลัก “ไม่มีความผิด ไม่มีโทษ โดยไม่มีกฎหมาย (Nullum Crimen, Nulla Poena Sine Lege)” ทั้งนี้เพราะการกระทำตามข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขแห่งการสันนิษฐานนั้นไม่มีกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด นอกจากนั้นยังเป็นการละเมิดเอกสิทธิ์ของจำเลยในอันที่จะไม่เบิกความปรักปรำตนเอง (Privilege Against Self-Incrimination) เพราะการกำหนดข้อสันนิษฐานเช่นนี้ ทำให้จำเลยต้องอ้างตนเองเป็นพยานเพื่อนำสืบให้พ้นจากข้อสันนิษฐานตามกฎหมายดังกล่าว⁶⁴

ความเห็นที่สอง เห็นว่า การกำหนดบทสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลที่เป็นโทษแก่จำเลยในทำนองนี้ตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญที่รับรองหลัก Presumption of Innocence เพราะข้อสันนิษฐานดังกล่าวไม่ได้บัญญัติว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยมีความผิดตั้งแต่เบื้องต้นก่อนที่โจทก์จะนำสืบตามเงื่อนไขของข้อสันนิษฐาน กล่าวคือ ยังคงต้องสันนิษฐานว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะนำสืบข้อเท็จจริงได้⁶⁵ และถ้าบทสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญแล้วประเทศไทยจะอยู่ในสภาพที่เกิดวิกฤตทางกฎหมายครั้งใหญ่ เพราะกฎหมายสำคัญๆ ของประเทศหลายร้อยฉบับจะมีปัญหาการบังคับใช้ขึ้นมาทันที⁶⁶ และฝ่ายนี้ยังมีความเห็นว่า การกำหนดข้อสันนิษฐานตามกฎหมายมิได้เป็นการขัดต่อหลักที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า “บุคคลทุกคนเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)” หรือเป็นการแทรกแซงความเป็นอิสระในการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐาน (Free Evaluation of Evidence) แต่อย่างใด เช่น ความผิดตามพระราชบัญญัติการพนัน พ.ศ. 2578 มาตรา 6 ซึ่งบัญญัติว่า “ผู้ใดอยู่ในวงเล่นอันขัดต่อบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้...ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้นั้นเล่นด้วย” โดยข้อสันนิษฐานตามกฎหมายมีบทบาทเพียงแนวทางการรับฟังพยานแวดล้อมอันหนึ่ง ซึ่งฝ่ายนิติบัญญัติได้บัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

⁶³ คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 ในภาคผนวก ก. นอกจากนี้ ศาลรัฐธรรมนูญยังได้มีคำวินิจฉัยในแนวทางเดียวกันในคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 5/2556 ในภาคผนวก ข. คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 10/2556 ในภาคผนวก ค. คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 11/2556 ในภาคผนวก ง. และคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 19-20/2556 ในภาคผนวก จ.

⁶⁴ คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน (น.211). เล่มเดิม.

⁶⁵ รายละเอียดโปรดดู คำวินิจฉัยของคณะตุลาการรัฐธรรมนูญ ที่ ต 2/2494 ในภาคผนวก จ.

⁶⁶ คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน (น.217-219). เล่มเดิม.

โดยศาลต้องนำเอาข้อสันนิษฐานตามกฎหมายไปใช้ร่วมกับการชั่งน้ำหนักพยานแวดล้อมอื่น ซึ่งได้เข้ามาสู่กระบวนการพิจารณาของ ศาลเอง ศาลไม่อาจใช้ข้อสันนิษฐานเพียงอย่างเดียวเพื่อนำไปลงโทษจำเลยได้ และแม้โจทก์จะพิสูจน์ข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขแห่งการสันนิษฐานได้แล้ว หากศาลยังมีข้อสงสัยในประเด็นหนึ่งประเด็นใดอันทำให้เห็นว่าจำเลยน่าจะได้กระทำความผิด ศาลต้องยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้แก่จำเลย โดยถือว่าจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์ แต่อย่างไรก็ดี ฝ่ายนิติบัญญัติไม่มีอำนาจกำหนดข้อสันนิษฐานเอาไว้ในกฎหมายสารบัญญัติตามอำเภอใจ ทั้งนี้ เนื่องจากเมื่อข้อสันนิษฐานตามกฎหมายเป็นเรื่องการรับฟังพยานแวดล้อมกรณีเพื่อนำไปสู่การพิสูจน์ว่าจำเลยได้กระทำการอันกฎหมายกำหนดไว้เป็นความผิด ข้อเท็จจริงอันเป็นเงื่อนไขแห่งการสันนิษฐานจึงต้องมีนัยแห่งการเป็นพยานแวดล้อม นั่นคือต้องมีความสัมพันธ์กับข้อเท็จจริงที่กฎหมายสันนิษฐาน (Presumed fact) ในลักษณะที่ทำให้เห็นได้ว่า เมื่อมีข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขเกิดขึ้นก็มีความเป็นไปได้มากกว่าจะมีข้อเท็จจริงที่กฎหมายสันนิษฐานเกิดขึ้น ข้อสันนิษฐานตามกฎหมายซึ่งมีลักษณะดังกล่าวจึงจะถือว่ามีความชอบธรรมในการฝ่ายนิติบัญญัติจะกำหนดไว้ในกฎหมายลายลักษณ์อักษรได้⁶⁷

นอกจากนี้ ฝ่ายนี้มีความเห็นว่า กฎหมายบทนี้มีได้สันนิษฐานความผิดของจำเลยที่เป็นผู้แทนนิติบุคคล แต่เป็นกฎหมายที่บัญญัติความรับผิดเคร่งครัดในทางอาญาขึ้นต่างหาก คือบัญญัติความผิดเคร่งครัด (Strict Liability) ขึ้นว่า “เมื่อผู้จัดการ หรือผู้มีอำนาจทำการแทนนิติบุคคลใดปล่อยให้นิติบุคคลนั้นกระทำความผิดกฎหมาย ให้ถือเป็นความผิดด้วย เว้นแต่ พิสูจน์ยกเว้นความรับผิดได้” ซึ่งบทบัญญัติความผิดเด็ดขาดในลักษณะนี้ มิใช่ข้อสันนิษฐานความผิดของจำเลยที่เป็นผู้แทนนิติบุคคล จึงเห็นว่าไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญที่รับรองหลัก Presumption of Innocence⁶⁸

อนึ่ง ฝ่ายนี้ได้มีความเห็นเพิ่มเติมว่า การบัญญัติข้อสันนิษฐานตามกฎหมายที่มีผลเป็นโทษแก่จำเลยในคดีอาญานั้นสามารถทำได้ โดยฝ่ายนิติบัญญัติสามารถกำหนดข้อสันนิษฐานความผิดของบุคคลได้โดยอาศัยความสัมพันธ์ที่สมเหตุสมผลกันระหว่างข้อเท็จจริงที่ต้องพิสูจน์กับข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไข หมายความว่า ถ้าข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขมีอยู่ ข้อเท็จจริงที่สันนิษฐานย่อมมีอยู่ด้วย แต่ถ้าข้อสันนิษฐานใดไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขกับข้อเท็จจริงที่สันนิษฐานในระดับดังกล่าวศาลจะถือว่าข้อสันนิษฐานนั้นตกเป็นโมฆะ เพราะขัดต่อกระบวนการยุติธรรม (คดี Tot v. United States 319 U.S. 473 (1945)) เช่น ผู้ที่ไปปรากฏตัวในโรงกลั่นสุราเถื่อน กฎหมายสันนิษฐานได้ว่าเป็นผู้ร่วมประกอบการต้มสุรา (คดี United States v. Gainey

⁶⁷ แนวทางการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ เรื่อง สิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ของชนชาวไทย (น.116).
เล่มเดิม.

⁶⁸ คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน (น.217-219). เล่มเดิม.

380 U.S. 63 (1965)) แต่ยังไม่พอสนับสนุนว่าเป็นเจ้าของโรงกลั่นซึ่งเป็นความผิดอีกฐานหนึ่ง (คดี United States v. Romano 382 U.S.136(1965))⁶⁹ ในประเด็นเหล่านี้ผู้เขียนจึงได้นำเสนอในบทวิเคราะห์ บทที่ 4 ต่อไป

3.3.2.2 กลุ่มตัวอย่างตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ที่ศาลรัฐธรรมนูญมีคำวินิจฉัยว่าขัดหรือแย้งต่อข้อสนับสนุนฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์ของจำเลยตามรัฐธรรมนูญ

1) พระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54

“ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคล ให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษตามที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น”

ศาลรัฐธรรมนูญได้มีคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 12/2555⁷⁰ ลงวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2555 วินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 เฉพาะในส่วนที่สนับสนุนให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษทางอาญาร่วมกับการกระทำความผิดของนิติบุคคล โดยไม่ปรากฏว่ามีการกระทำหรือเจตนาประการใดอันเกี่ยวกับการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 39 วรรคสอง เป็นอันใช้บังคับไม่ได้ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 6

2) พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 มาตรา 74

“ในกรณีที่นิติบุคคลกระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ ให้ถือว่ากรรมการหรือผู้จัดการทุกคนของนิติบุคคลนั้นเป็นผู้ร่วมกระทำผิดกับนิติบุคคลนั้น เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่า การกระทำของนิติบุคคลนั้นได้กระทำโดยตนมิได้รู้เห็นหรือยินยอมด้วย”

อนึ่ง คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 5/2556⁷¹ ลงวันที่ 16 พฤษภาคม 2556 วินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 มาตรา 74 เฉพาะในส่วนที่สนับสนุนให้กรรมการหรือผู้จัดการทุกคนของนิติบุคคลนั้นเป็นผู้ร่วมกระทำผิดกับนิติบุคคลนั้น โดยไม่ปรากฏว่ามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างใดอย่างหนึ่งกับการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น มีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ เพราะขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 39 วรรคสอง เป็นอันใช้บังคับมิได้ ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 6

⁶⁹ คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน (น.212). เล่มเดิม.

⁷⁰ รายละเอียดโปรดดู คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 ในภาคผนวก ก.

⁷¹ รายละเอียดโปรดดู คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 5/2556 ในภาคผนวก ข.

3) พระราชบัญญัติการประกอบกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2544 มาตรา 78

“ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคล ให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่พิสูจน์ได้ว่าการกระทำนั้นได้กระทำโดยคนมิได้รู้เห็นหรือยินยอมด้วย”

อนึ่ง ศาลรัฐธรรมนูญ ได้มีคำวินิจฉัยที่ 10/2556⁷² ลงวันที่ 10 กรกฎาคม 2556 วินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติการประกอบกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2544 มาตรา 78 เฉพาะในส่วนที่สนับสนุนให้กรรมการผู้จัดการ หุ่นส่วนผู้จัดการ ผู้แทนนิติบุคคล หรือผู้ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย โดยไม่ปรากฏว่า มีการกระทำ หรือ มีเจตนาประการใดอันเกี่ยวกับการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น เป็นบทบัญญัติที่ขัดแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 39 วรรคสอง เป็นอันใช้บังคับไม่ได้ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 6

4) พระราชบัญญัติสถานบริการ พ.ศ.2509 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติสถานบริการ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2546 มาตรา 28/4

“ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคล กรรมการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าคนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น”

อนึ่ง ศาลรัฐธรรมนูญ ได้มีคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 11/2556⁷³ ลงวันที่ 31 กรกฎาคม 2556 วินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติสถานบริการ พ.ศ. 2509 มาตรา 28/4 เฉพาะในส่วนที่สนับสนุนให้กรรมการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย โดยไม่ปรากฏว่า มีการกระทำหรือเจตนาประการใดอันเกี่ยวกับการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น เป็นบทบัญญัติที่ขัดแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 39 วรรคสอง ประกอบมาตรา 3 วรรคสอง เป็นอันใช้บังคับไม่ได้ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 6

5) พระราชบัญญัติปู้ย พ.ศ. 2518 เพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติปู้ย (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2550 มาตรา 72/5

“ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคล เว้นแต่กรณีตามมาตรา 72/2 ให้กรรมการผู้จัดการ หุ่นส่วนผู้จัดการ ผู้แทนนิติบุคคล หรือผู้ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษตามที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าคนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น”

⁷² รายละเอียดโปรดดู คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 10/2556 ในภาคผนวก ก.

⁷³ รายละเอียดโปรดดู คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 11/2556 ในภาคผนวก ก.

อนึ่ง ศาลรัฐธรรมนูญ ได้มีคำวินิจฉัยที่ 19-20/2556⁷⁴ ลงวันที่ 18 ธันวาคม 2556 วินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติปี พ.ศ. 2518 มาตรา 72/5 เฉพาะในส่วนที่สันนิษฐานให้กรรมการผู้จัดการหุ้นส่วนผู้จัดการ ผู้แทนนิติบุคคล หรือผู้ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษ ตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย โดยไม่ปรากฏว่ามีการกระทำหรือมีเจตนาประการใด อันเกี่ยวกับการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น เป็นบทบัญญัติที่ขัดแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 39 วรรคสอง เป็นอันใช้บังคับมิได้ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 6

อย่างไรก็ดี มีกลุ่มตัวอย่างตามพระราชบัญญัติบางฉบับที่กำหนดความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลในอีกแนวทางหนึ่ง อาทิเช่น

1) พระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัด พ.ศ. 2535 มาตรา 221

“ในกรณีที่นิติบุคคลเป็นผู้กระทำความผิดและถูกลงโทษตามพระราชบัญญัตินี้ ผู้แทนนิติบุคคลซึ่งรู้เห็นเป็นใจกับการกระทำความผิดนั้นหรือซึ่งมิได้จัดการตามสมควร เพื่อป้องกันมิให้เกิดความผิดนั้น ต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย”

2) พระราชบัญญัติความลับทางการค้า พ.ศ. 2545 มาตรา 36

“ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ถ้าการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นเกิดจากการสั่งการ การกระทำ หรือไม่สั่งการ หรือไม่กระทำการอันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำของกรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลใด ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ผู้นั้นต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย”

2) พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 มาตรา 114

“ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ถ้าการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นเกิดจากการสั่งการ การกระทำ หรือไม่สั่งการ หรือไม่กระทำการอันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำของกรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ผู้นั้นต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย”

ข้อสังเกต คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2788/2545 ได้วินิจฉัยความว่า พ.ร.บ. เครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 มาตรา 114 เดิม โจทก์มีหน้าที่พิสูจน์เพียงว่าจำเลยที่ 1 ซึ่งเป็นนิติบุคคลได้กระทำความผิดเท่านั้น จำเลยที่ 2 และที่ 3 ซึ่งเป็นกรรมการและผู้แทนของบริษัทจำเลยที่ 1 ก็ต้องรับโทษตามที่กฎหมายบัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้น เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้รู้เห็นหรือยินยอมในการกระทำความผิดของจำเลย ที่ 1 ด้วย หน้าที่พิสูจน์ให้พ้นความผิดจึงตกอยู่แก่จำเลยที่ 2 และที่ 3 แต่ตามมาตรา 114 ที่แก้ไขใหม่หน้าที่พิสูจน์ว่าจำเลยที่ 2 และที่ 3 กระทำความผิดตกอยู่แก่โจทก์ซึ่งต้องพิสูจน์ว่าการกระทำความผิดของจำเลยที่ 1 เกิดจากการสั่งการหรือการกระทำของจำเลยที่ 2

⁷⁴ รายละเอียดโปรดดู คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 19-20/2556 ในภาคผนวก จ.

และที่ 3 จำนวนที่ 2 และที่ 3 จึงจะต้องรับโทษตามที่กฎหมายบัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้น กรณีจึงต้องใช้บทบัญญัติมาตรา 114 ที่แก้ไขใหม่ซึ่งเป็นคุณแก่จำนวนที่ 2 และ ที่ 3 ผู้กระทำความผิดทั้งนี้ ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 3

4) พระราชบัญญัติการประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ พ.ศ. 2551 มาตรา 72

“ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ถ้าการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นเกิดจากการกระทำการหรือละเว้นกระทำการอันเป็นหน้าที่ของกรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการหรือบุคคลใด ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ผู้นั้นต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่พิสูจน์ได้ว่าการกระทำนั้นได้กระทำโดยตนมิได้รู้เห็นหรือยินยอมด้วย”

5) พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ายาเสพติด พ.ศ. 2551 มาตรา 53

“นิติบุคคลใดกระทำความผิดฐานค้ายาเสพติด ต้องระวางโทษปรับตั้งแต่สองแสนบาทถึงหนึ่งล้านบาท

ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ถ้าการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นเกิดจากการสั่งการ หรือการกระทำของบุคคลใด หรือไม่สั่งการ หรือไม่กระทำการอันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำของกรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น บุคคลดังกล่าวต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หกปีถึงสิบสองปี และปรับตั้งแต่หนึ่งแสนสองหมื่นบาทถึงสองแสนสี่หมื่นบาท”

ผู้เขียนมีข้อสังเกตว่า กลุ่มตัวอย่างตามพระราชบัญญัติฉบับเหล่านี้ มิใช่ข้อสันนิษฐาน หากแต่เป็นองค์ประกอบของการกระทำความผิด ซึ่งมีผลให้การพิจารณาพิพากษาแตกต่างกัน จึงมีลักษณะการบัญญัติถ้อยคำที่แตกต่างจาก 2 กลุ่มตัวอย่างตามพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ข้างต้น จึงอาจทำให้มีปัญหาว่าจะขัดต่อหลักการของข้อสันนิษฐานในระดับรัฐธรรมนูญที่ว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด” หรือไม่ ซึ่งผู้เขียนจักได้นำเสนอบทวิเคราะห์ในบทที่ 4 ต่อไป

กล่าวโดยสรุป บรรดาบทบัญญัติในพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกฎหมายมหาชน แม้จะเป็นกฎหมายที่ออกมาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพิทักษ์สิทธิของผู้บริโภค ซึ่งมีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจน้อยกว่าผู้ผลิต หรือเพื่อควบคุมการประกอบวิชาชีพ และการดำเนินธุรกิจ ภายใต้ระบบการอนุมัติ อนุญาต ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพระราชบัญญัติที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจล้วนแต่มีบทบัญญัติในลักษณะทำนองเดียวกันนี้ ซึ่งเป็นกฎหมายประเภทที่เรียกกันว่า Social Legislation คือ มุ่งรักษาผลประโยชน์ของสังคมส่วนรวมเป็นสำคัญ แต่ผู้ร่างกฎหมายเหล่านี้ได้ล้าเส้นไป กล่าวคือ ได้บัญญัติเอาผิด และลงโทษทางอาญาแก่บรรดากรรมการ ผู้จัดการ หรือบุคคล

ใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลไว้ทันที หากว่านิติบุคคลนั้นไปกระทำความผิดตามพระราชบัญญัติฉบับนั้นๆ โดยบรรดากรรมการผู้จัดการ หรือผู้แทนนิติบุคคลซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้น จะพ้นความรับผิดชอบทางอาญาได้ต่อเมื่อสามารถพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนร่วมรู้เห็นในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น จึงขัดหรือแย้งต่อหลักกฎหมายสากลที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า “ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)” จนกว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่ามีความผิด” ซึ่งแม้บทบัญญัติของกฎหมายเหล่านี้จะออกมาเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของสังคมส่วนรวม และบทบัญญัติตามข้อสันนิษฐานนี้จะช่วยให้การบังคับใช้กฎหมายนี้เป็นไปได้สะดวกและได้ผลมากขึ้น แต่ก็ไม่อาจทอดทิ้งหลักประกันในเสรีภาพของเอกชนเสียได้ เพราะหลักการสำคัญของการปกครองในระบอบเสรีประชาธิปไตย คือ สิทธิและเสรีภาพ ดังนั้น การให้หลักประกันแก่เสรีภาพส่วนบุคคล โดยเฉพาะเสรีภาพในชีวิต และร่างกาย ซึ่งเป็นการกระทำเพื่อประโยชน์แก่สังคมทางหนึ่งด้วย เมื่อได้คำนึงถึงผลได้ ผลเสีย และสภาพแวดล้อมทั้งหมดแล้ว จึงอาจจะเห็นได้ว่า บทกฎหมายที่กำหนดข้อสันนิษฐานความผิดอาญาในลักษณะนี้ย่อมใช้บังคับไม่ได้ เพราะมีเนื้อความของบทบัญญัติที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ⁷⁵

เนื่องจากหลักการตามรัฐธรรมนูญได้รับรองสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนไว้ว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด” หรือหลักทั่วไปที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า “ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)” ฉะนั้น ในคดีอาญา โจทก์จึงมีหน้าที่หรือภาระการพิสูจน์ให้ศาลเห็นถึงการกระทำหรือเจตนาของกรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นที่ถูกฟ้องเป็นจำเลยว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดของนิติบุคคลอย่างไร ซึ่งหากบทบัญญัติแห่งกฎหมายได้บัญญัติถ้อยคำในลักษณะที่เป็นการสันนิษฐานความผิดของผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญาโดยอาศัยสถานะของบุคคลเป็นเงื่อนไข โดยโจทก์ไม่ต้องพิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำหรือเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งก่อน แต่เป็นการนำการกระทำความผิดของบุคคลอื่นมาเป็นเงื่อนไขของการสันนิษฐานให้จำเลยมีความผิดและต้องรับโทษในทางอาญา บทบัญญัติดังกล่าวย่อมมีเนื้อความหรือวัตถุประสงค์ที่ขัดหรือแย้งต่อข้อสันนิษฐานตามกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญที่ว่า “ในคดีอาญาต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด” แต่ถ้าตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายมีลักษณะเป็นการบัญญัติวางบทข้อสันนิษฐานที่เป็นองค์ประกอบความผิดเพียงบางข้อเท่านั้น หลังจากที่ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกี่ยวกับความผิดที่จำเลย

⁷⁵ จาก “ศาลกับความเป็นกฎหมายสูงสุดแห่งรัฐธรรมนูญ”, โดย จริญ ภักดิธนากุล, 2523, คุณภาพ. เล่ม 1. ปีที่ 27 (มกราคม - กุมภาพันธ์), น.83-85. และจาก “ความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคล.” โดย ไว กิโยชิคิชิ, 2521, บทบัญญัติ, เล่ม 35. ตอน 4. น.610-612.

ถูกกล่าวหา ก่อน บทบัญญัติดังกล่าวย่อมไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ และสอดคล้องกับการรับรองสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ และหลักสากลที่ว่า “ในคดีอาญา ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า บุคคลทุกคนเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)”

3.3.3 แนวคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญของประเทศไทย

ปัจจุบันศาลรัฐธรรมนูญของประเทศไทยได้มีแนวคำวินิจฉัยเกี่ยวกับปัญหาความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่กำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของบุคคลที่มีปัญหาว่าขัดหรือแย้งต่อกฎหมายรัฐธรรมนูญที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) หรือไม่ แยกพิจารณาได้เป็น 2 กรณี ดังนี้

3.3.3.1 แนวคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่วินิจฉัยว่าบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่กำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)

คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555⁷⁶ ลงวันที่ 28 มีนาคม 2555 คดีนี้สืบเนื่องมาจากพนักงานอัยการจังหวัดบุรีรัมย์ได้ยื่นฟ้องบริษัทเอเซีย เจมส์ จำกัด ว่ากระทำความผิดตามพระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2555 มาตรา 54 และให้กรรมการผู้จัดการของบริษัทเอเซียฯ รับผิดชอบ ต่อมากรรมการผู้จัดการของบริษัทเอเซียฯ จึงได้โต้แย้งว่า บทบัญญัติมาตรา 54 ที่ให้ตนต้องรับผิดชอบกับบริษัท โดยโจทก์คือพนักงานอัยการไม่ได้พิสูจน์ความผิด แต่จำเลยต้องเป็นฝ่ายพิสูจน์แทนนั้น เป็นการขัดกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง เมื่อบทบัญญัติของกฎหมายใดที่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ บทบัญญัตินั้นก็จะไม่มีผลบังคับใช้ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 6 ต่อมาศาลฎีกาได้ส่งคำโต้แย้งของจำเลยในคดีความผิดตามพระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 ซึ่งโต้แย้งว่า มาตรา 54 มีเนื้อหาขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง และมาตรา 40 (5) ประกอบมาตรา 30 ศาลรัฐธรรมนูญได้มีคำวินิจฉัย ความว่า พระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2555 มาตรา 54 ที่บัญญัติว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิด ซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคล ให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใด ซึ่งรับผิดชอบ ในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษตามที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น” เป็นข้อสันนิษฐานตามกฎหมายที่มีผลเป็นการสันนิษฐาน

⁷⁶ รายละเอียดโปรดดู คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 ในภาคผนวก ก.

ความผิดของจำเลย โดยโจทก์ไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำ หรือเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งของจำเลยก่อน เป็นการนำการกระทำความผิดของบุคคลอื่นมาเป็นเงื่อนไข ของการสันนิษฐานให้จำเลยมีความผิดและต้องรับโทษทางอาญา เนื่องจากการสันนิษฐานว่า ถ้าผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ก็ให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นต้องร่วมรับผิดชอบกับนิติบุคคลผู้กระทำความผิดด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าคนไม่ได้มีส่วนรู้เห็นเป็นใจในการกระทำความผิดของนิติบุคคลดังกล่าว โดยโจทก์ไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ถึงการกระทำ หรือเจตนาของกรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นว่า มีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดของนิติบุคคลอย่างไร คงพิสูจน์แต่เพียงว่านิติบุคคลกระทำความผิด ตามพระราชบัญญัตินี้และจำเลยเป็นกรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลเท่านั้น กรณีจึงเป็นการสันนิษฐานไว้ตั้งแต่แรกแล้วว่า กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นได้กระทำความผิดด้วย อันมีผลเป็นการผลักภาระ การพิสูจน์ความบริสุทธิ์ไปยังกรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ และบุคคลซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นทั้งหมดทุกคน บทบัญญัติมาตราดังกล่าวจึงเป็นการสันนิษฐานความผิดของผู้ต้องหา และจำเลยในคดีอาญาโดยอาศัยสถานะของบุคคลเป็นเงื่อนไข มิใช่การสันนิษฐานข้อเท็จจริง ที่เป็นองค์ประกอบความผิดเพียงบางข้อ หลังจากที่โจทก์ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เกี่ยวข้องกับความผิดที่จำเลยถูกกล่าวหา และยังขัดกับหลักนิติธรรมข้อที่ว่าโจทก์ในคดีอาญาต้องมีภาระการพิสูจน์ ถึงการกระทำความผิดของจำเลยให้ครบองค์ประกอบของความผิด นอกจากนี้ บทบัญญัติมาตราดังกล่าวยังเป็นการนำบุคคลเข้าสู่กระบวนการดำเนินคดีอาญาให้ต้องตกเป็นผู้ต้องหาและจำเลย ซึ่งทำให้บุคคลดังกล่าวอาจถูกจำกัดสิทธิและเสรีภาพ เช่น การถูกจับกุม หรือถูกคุมขังโดยไม่มีพยานหลักฐาน ตามสมควรในเบื้องต้นว่าบุคคลนั้นได้กระทำการหรือมีเจตนาประการใด อันเกี่ยวกับความผิดตามที่ถูกกล่าวหา บทบัญญัติมาตราดังกล่าว ในส่วนที่สันนิษฐานความผิดอาญาของผู้ต้องหาและจำเลยโดยไม่ปรากฏว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยได้กระทำการหรือมีเจตนาประการใดเกี่ยวกับความผิดนั้น จึงขัดต่อหลักนิติธรรม⁷⁷ และขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 39 วรรคสอง⁷⁸ อาศัยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น จึงวินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 เฉพาะในส่วนที่สันนิษฐานให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใด ซึ่งรับผิดชอบ ในการดำเนินงานของ

⁷⁷ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 3 วรรคสอง “การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล รวมทั้งองค์กรตามรัฐธรรมนูญ และหน่วยงานของรัฐ ต้องเป็นไปตามหลักนิติธรรม.”

⁷⁸ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด.”

นิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษทางอาญาร่วมกับการกระทำความผิดของนิติบุคคลโดยไม่ปรากฏว่า มีการกระทำหรือเจตนาประการใดอันเกี่ยวกับการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น จัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 39 วรรคสอง เป็นอันใช้บังคับไม่ได้ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 6 กรณีจึงไม่จำเป็นต้องวินิจฉัยว่า บทบัญญัติแห่งกฎหมายดังกล่าวจัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญมาตราอื่นๆ หรือไม่อีกต่อไป

ผู้เขียนมีข้อสังเกตว่า คณะตุลาการศาลรัฐธรรมนูญปัจจุบันมีจำนวน 9 ท่าน ได้วินิจฉัยคดีนี้แล้ว มีความเห็นเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายแรก (ตุลาการฝ่ายข้างมาก 5 เสียง) เห็นว่า มาตรา 54 ของ พ.ร.บ.ขายตรงฯ นั้น จัดต่อรัฐธรรมนูญในส่วนที่ให้สันนิษฐานว่าให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษอาญาร่วมกับนิติบุคคล ขัดรัฐธรรมนูญ ในขณะที่คณะตุลาการอีกฝ่ายหนึ่ง (ตุลาการฝ่ายข้างน้อย 4 เสียง) เห็นว่า มาตรา 54 ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ เนื่องจากความเห็นของฝ่ายแรกมี 5 ท่าน ในขณะที่ฝ่ายหลังมี 4 ท่าน ดังนั้น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญจึงออกมาเป็นว่า มาตรา 54 เฉพาะในส่วนที่สันนิษฐานว่าให้ผู้บริหารร่วมรับผิดชอบกับบริษัทนั้นจัดต่อรัฐธรรมนูญ ผลทางกฎหมายคือ ทำให้กฎหมายไม่สามารถเอาผิดกับจำเลย (กรรมการผู้จัดการ ผู้บริหาร หรือผู้แทนนิติบุคคลฯ) ได้โดยอัตโนมัติ โดยโจทก์จะต้องมีการพิสูจน์ความผิดของจำเลย จากเดิมที่พิสูจน์แต่ความผิดของบริษัทหรือนิติบุคคล อย่างเดียว

คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 5/2556⁷⁹ ลงวันที่ 16 พฤษภาคม 2556 ศาลรัฐธรรมนูญ ได้วินิจฉัยตามคำร้องของผู้ตรวจการแผ่นดิน⁸⁰ ที่ได้รับเรื่องร้องเรียนจากบริษัทอารยาพร็อพเพอร์ตี้ จำกัด (มหาชน) ว่าถูกเจ้าพนักงานทำการค้นเพื่อยึดและอายัดเครื่องคอมพิวเตอร์แผ่นซีดี กรณีมีการติดตั้งหรือบันทึกข้อมูลโปรแกรมคอมพิวเตอร์ละเมิดลิขสิทธิ์ในงานวรรณกรรมแล้วก็ได้มีการร้องทุกข์เกี่ยวกับการละเมิดลิขสิทธิ์โดยมีหมายเรียกผู้ต้องหาจากกองบังคับการการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเศรษฐกิจมายังบริษัทและกรรมการทุกคนในฐานะผู้ต้องหา ผู้ร้องเรียนได้ไปร้องเรียนต่อผู้ตรวจการแผ่นดินว่า พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 มาตรา 74⁸¹ เป็นบทบัญญัติที่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 39 วรรคสอง⁸² ผู้ร้องคือ ผู้ตรวจการแผ่นดินได้

⁷⁹ รายละเอียดโปรดดู คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 5/2556 ในภาคผนวก ข.

⁸⁰ จาก รายงานประจำปี 2556 ผู้ตรวจการแผ่นดิน (น. 28), กรุงเทพฯ: สำนักผู้ตรวจการแผ่นดิน.

⁸¹ พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 มาตรา 74 บัญญัติว่า “ในกรณีที่นิติบุคคลกระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ ให้ถือว่ากรรมการหรือผู้จัดการทุกคนของนิติบุคคลนั้นเป็นผู้ร่วมกระทำความผิดกับนิติบุคคลนั้น เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าการกระทำของนิติบุคคลนั้นได้กระทำโดยตนมิได้รู้เห็นหรือยินยอมด้วย”.

⁸² รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง บัญญัติว่า “ในคดีอาญาต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด”.

พิจารณาแล้วเห็นว่าบทบัญญัติแห่งกฎหมายดังกล่าวมีปัญหาเรื่องความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ มาตรา 39 วรรคสอง จึงส่งเรื่องให้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัย ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาแล้วเห็นว่า พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 มาตรา 74 เป็นบทบัญญัติที่เป็นการสันนิษฐานความผิดของ จำเลย และผลกฏการพิสูจน์ข้อโต้แย้งหรือหักล้างข้อสันนิษฐานนั้นไปให้กรรมการ หรือผู้จัดการทุกคนของนิติบุคคล จึงเป็นบทบัญญัติที่ละเมิดหลักประกันแห่งสิทธิเสรีภาพของผู้ต้องหา หรือจำเลยที่เกี่ยวกับความผิดทางอาญาตามที่รัฐธรรมนูญได้ให้การรับรองว่าบุคคลจะไม่ถูกลงโทษ ทางอาญาจนกว่าจะมีพยานหลักฐานพิสูจน์ว่าเป็นผู้กระทำความผิดตามรัฐธรรมนูญมาตรา 39 วรรคสอง และขัดต่อหลักนิติธรรม จึงเป็นอันใช้บังคับมิได้ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 6⁸³

นอกจากคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญทั้งสองฉบับดังกล่าวข้างต้น ปัจจุบันยังมีคำวินิจฉัย ของศาลรัฐธรรมนูญอีกหลายฉบับ ได้แก่ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 10/2556⁸⁴ ลงวันที่ 10 กรกฎาคม 2556 วินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติการประกอบกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2544 มาตรา 78 ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 39 วรรคสอง จึงเป็นอันใช้บังคับมิได้ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 6 คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 11/2556⁸⁵ ลงวันที่ 31 กรกฎาคม 2556 วินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติ สถานบริการ พ.ศ. 2509 มาตรา 28/4 ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 39 วรรคสอง จึงเป็นอันใช้ บังคับมิได้ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 6 และคำวินิจฉัยที่ 19-20/2556⁸⁶ ลงวันที่ 18 ธันวาคม 2556 วินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติปู้ พ.ศ. 2518 มาตรา 72/5 ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 39 วรรค สอง จึงเป็นอันใช้บังคับมิได้ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 6 ซึ่งวินิจฉัยในทำนองเดียวกัน

จากคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญดังกล่าวข้างต้น ได้วางบรรทัดฐานการตรวจสอบ ความ ชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมาย ในกรณีทีบทบัญญัติแห่งกฎหมายกำหนดบทสันนิษฐาน ในลักษณะที่ว่า “ถ้าผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ให้กรรมการผู้จัดการ หุ่นส่วนผู้จัดการ ผู้แทน นิติบุคคล หรือผู้ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้นต้องร่วมรับผิดชอบกับนิติบุคคลด้วย เว้นแต่ จะพิสูจน์ได้ว่าตนไม่ได้มีส่วนรู้เห็นในการกระทำความผิดของนิติบุคคล” กล่าวคือ โจทก์ ไม่ต้องพิสูจน์ถึงการกระทำใดๆ ของกรรมการผู้จัดการ หุ่นส่วนผู้จัดการ ผู้แทนนิติบุคคล หรือ ผู้ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้นว่ามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดของ

⁸³ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 6 บัญญัติว่า “รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมาย สูงสุดของประเทศ บทบัญญัติใดของกฎหมาย กฎ หรือข้อบังคับ ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญนี้ บทบัญญัตินั้นเป็น อันใช้บังคับมิได้”.

⁸⁴ รายละเอียดโปรดดู คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 10/2556 ในภาคผนวก ค.

⁸⁵ รายละเอียดโปรดดู คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 11/2556 ในภาคผนวก ง.

⁸⁶ รายละเอียดโปรดดู คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 19-20/2556 ในภาคผนวก จ.

นิติบุคคลแต่อย่างใด คงพิสูจน์เพียงว่านิติบุคคลกระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ และจำเลยเป็นกรรมการผู้จัดการ หุ่นส่วนผู้จัดการ ผู้แทนนิติบุคคล หรือผู้ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลดังกล่าวเท่านั้น ซึ่งไม่เกี่ยวกับการกระทำของกรรมการผู้จัดการ หุ่นส่วนผู้จัดการ ผู้แทนนิติบุคคล หรือผู้ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลที่กระทำความผิดแต่อย่างใด บทบัญญัติแห่งกฎหมายที่วางข้อสันนิษฐานในลักษณะดังกล่าว จึงเป็นการสันนิษฐานไว้แต่แรกแล้วว่า กรรมการผู้จัดการ หุ่นส่วนผู้จัดการ ผู้แทนนิติบุคคล หรือผู้ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้นได้กระทำความผิดร่วมกับนิติบุคคลด้วย อันมีผลเป็นการผลักภาระการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ ไปยังกรรมการผู้จัดการ หุ่นส่วนผู้จัดการ ผู้แทนนิติบุคคล หรือผู้ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลนั้นทั้งหมดทุกคน ดังนั้น จึงเป็นบทบัญญัติที่กำหนดข้อสันนิษฐานที่มีผลเป็นการสันนิษฐานความผิดทางอาญาของจำเลย โดยโจทก์ไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำหรือเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งของจำเลยก่อน แต่เป็นการนำการกระทำความผิดของบุคคลอื่นมาเป็นเงื่อนไขของการสันนิษฐานให้จำเลยมีความผิด และต้องรับโทษทางอาญา ฉะนั้น บทบัญญัติที่กำหนดข้อสันนิษฐานในลักษณะดังกล่าว จึงเป็นการสันนิษฐานความผิดของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา โดยอาศัยสถานะของบุคคลมาเป็นเงื่อนไข มิใช่การสันนิษฐานข้อเท็จจริงที่เป็นองค์ประกอบความผิดเพียงบางข้อหลังจากที่โจทก์ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความผิดที่จำเลยถูกกล่าวหา และยังขัดกับหลักนิติธรรมที่ว่าโจทก์ในคดีอาญาต้องมีการพิสูจน์ถึงการกระทำความผิดของจำเลยให้ครบองค์ประกอบของความผิด จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น บทบัญญัติที่กำหนดข้อสันนิษฐานให้กรรมการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้น ๆ ด้วย โดยไม่ปรากฏว่ามีการกระทำ หรือเจตนาประการใดอันเกี่ยวกับการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น เป็นบทบัญญัติที่ขัดหรือแย้งต่อข้อสันนิษฐานตามกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญที่ว่าในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด หรือหลักผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)

อนึ่ง มีข้อสังเกตว่า คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญหลายฉบับดังกล่าวข้างต้นได้วางบรรทัดฐานเฉพาะเกี่ยวกับ “รูปแบบ” ของข้อสันนิษฐานตามกฎหมายในทางอาญาว่า จะต้องเป็นการสันนิษฐานองค์ประกอบความผิดข้อใดข้อหนึ่ง จึงไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ แต่ยังมีได้ลงลึกถึง “เนื้อหาสาระ” ของข้อสันนิษฐานว่าจะต้องมีความ “สมเหตุสมผล” เพียงใดหรือไม่⁸⁷ ซึ่งผู้เขียนขอเสนอในบทวิเคราะห์ บทที่ 4 ต่อไป

⁸⁷ คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน (น.122). เล่มเดิม.

อนึ่ง จากผลของคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่วินิจฉัยว่า บทบัญญัติแห่งกฎหมาย ซึ่งสันนิษฐานความผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ เป็นอันใช้บังคับมิได้นั้น สำหรับคดีที่ค้างอยู่ในศาลและคดีที่ถึงที่สุดไปแล้ว ซึ่งคัดค้านความผิดตามกฎหมายต่างๆ ข้างต้น โดยอาศัยบทบัญญัติลักษณะข้างต้น ผู้แทนนิติบุคคลที่ถูกฟ้องลงโทษคงต้องอาศัยหลักในประมวลกฎหมายอาญามาตรา 2 วรรคสอง⁸⁸ ยกเป็นข้อต่อสู้เพื่อไม่ต้องรับโทษทางอาญาต่อไป

3.3.3.2 แนวคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่วินิจฉัยว่าบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่กำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของบุคคลไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)

คำวินิจฉัยของคณะตุลาการรัฐธรรมนูญ ที่ ค. 2/2494⁸⁹ ลงวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2494 คดีนี้ศาลจังหวัดพัทลุงเห็นว่า พระราชบัญญัติการพนัน พ.ศ. 2478 มาตรา 6 ที่บัญญัติว่า “ผู้ใดอยู่ในวงการเล่นอันขัดต่อบทแห่งพระราชบัญญัตินี้ หรือขัดต่อข้อความในกฎกระทรวง หรือใบอนุญาต ซึ่งออกตามพระราชบัญญัตินี้ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้นั้นเล่นด้วย เว้นแต่ผู้ซึ่งเพียงแต่ดูการเล่นในงานรื่นเริงสาธารณะ หรือในงานนักขัตฤกษ์ หรือในที่สาธารณะสถาน” ขัดต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 มาตรา 30 ซึ่งบัญญัติว่า ในคดีอาญาให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด คณะตุลาการรัฐธรรมนูญได้พิจารณาเรื่องนี้โดยละเอียดแล้ว เห็นสอดคล้องต้องกันว่า ความในมาตรา 30 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับปัญหาในเรื่องนี้มีความหมายเพียงว่า ในคดีอาญาทั้งปวงต้องถือว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิดจนกว่าโจทก์จะมีพยานหลักฐานมาหักล้าง ข้อสันนิษฐานนั้นได้ ฉะนั้น กฎหมายใดที่บัญญัติว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยมีความผิดเสียแต่เบื้องต้นทีเดียว บทกฎหมายนั้นย่อมขัดต่อรัฐธรรมนูญและเป็นอันใช้บังคับมิได้ แต่ตามพระราชบัญญัติการพนัน พ.ศ. 2478 มาตรา 6 หาได้มีความบัญญัติไว้เช่นนั้นไม่ กล่าวคือ ต้องสันนิษฐานว่าผู้ต้องหา หรือจำเลยไม่มีความผิดจนกว่าโจทก์จะนำสืบได้ว่าจำเลยได้เข้าไปอยู่ในวงเล่นการพนัน จึงเป็นอันฟังได้ ในกรณีเช่นนี้มิได้มีการสันนิษฐานใดๆ ในเบื้องต้นแรกก่อนที่โจทก์จะนำพยานมาสืบอันจะทำให้ขัดกับความในมาตรา 30 แห่งรัฐธรรมนูญที่กฎหมายสันนิษฐานก็เป็นการสันนิษฐานภายหลังจากที่โจทก์ได้นำพยานหลักฐานมาสืบแล้ว การสันนิษฐานเช่นนี้ไม่เป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 30 แต่อย่างใด

⁸⁸ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 2 วรรคสอง บัญญัติว่า “ถ้าตามบทบัญญัติของกฎหมายที่บัญญัติในภายหลัง การกระทำเช่นนั้นไม่เป็นความผิดต่อไป ให้ผู้ที่ได้กระทำการนั้นพ้นจากการเป็นผู้กระทำความผิด และถ้าได้มีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษแล้ว ก็ให้ถือว่าผู้นั้นไม่เคยต้องคำพิพากษาว่าได้กระทำความผิดนั้น ถ้ารับโทษอยู่ก็ให้การลงโทษนั้นสิ้นสุดลง.”

⁸⁹ รายละเอียดโปรดดู คำวินิจฉัยของคณะตุลาการรัฐธรรมนูญ ที่ ค. 2/2494 ในภาคผนวก จ.

ตามคำวินิจฉัยของคณะตุลาการรัฐธรรมนูญ(ซึ่งมิใช่ศาลรัฐธรรมนูญ) ฉบับนี้ ได้วินิจฉัยวางหลักว่า บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 มาตรา 30 ที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิดนั้น มีความหมายเพียงว่าในคดีอาญาทั้งปวงต้องถือว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิดจนกว่าโจทก์จะมีพยานหลักฐานมาหักล้างข้อสันนิษฐานนั้นได้ ฉะนั้น กฎหมายใดที่บัญญัติว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยมีความผิดเสียแต่เบื้องต้นทีเดียว บทกฎหมายนั้นย่อมขัดต่อรัฐธรรมนูญและเป็นอันใช้บังคับมิได้ กล่าวคือ คงต้องสันนิษฐานว่าผู้ต้องหา หรือจำเลยไม่มีความผิดจนกว่าโจทก์จะนำสืบได้ว่าจำเลยได้เข้าไปอยู่ในวงเล่นการพนัน แต่กรณีเช่นนี้มิได้มีการสันนิษฐานใดๆ ในเบื้องต้นก่อนที่โจทก์จะนำพยานมาสืบอันจะทำให้ขัดกับรัฐธรรมนูญ⁹⁰ ฉะนั้น จากผลของคำวินิจฉัยนี้ คณะตุลาการรัฐธรรมนูญได้วินิจฉัยวางบรรทัดฐานไว้ว่า พระราชบัญญัติการพนัน พ.ศ. 2478 มาตรา 6 ไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญเนื่องจาก ไม่ได้สันนิษฐานว่าจำเลยกระทำความผิด เพียงแต่สันนิษฐานข้อเท็จจริงที่เป็นองค์ประกอบความผิดเพียงบางข้อไว้ให้เท่านั้น และได้วางหลักข้อกฎหมายรัฐธรรมนูญไว้ว่า การวางบทสันนิษฐานทางอาญาให้ผู้ต้องหาเป็นผู้พิสูจน์แก่ อาจทำได้ ไม่ขัดรัฐธรรมนูญ⁹¹

อนึ่ง เหตุผลที่ข้อสันนิษฐานตามพระราชบัญญัติการพนันฯ บทนี้ ไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ผู้เขียนเห็นว่า อาจเนื่องมาจากเป็นข้อสันนิษฐานที่มีความเกาะเกี่ยวหรือเชื่อมโยงอย่างสมเหตุสมผล (Rational Connection) ระหว่างข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขของข้อสันนิษฐาน(Basic Fact) กับข้อเท็จจริงที่ได้รับการสันนิษฐาน (Presumed Fact) หรือข้อเท็จจริงที่ถูกสันนิษฐาน กล่าวคือ การที่กฎหมายให้สันนิษฐานว่า ผู้ใดอยู่ในวงพนันให้สันนิษฐานว่าเขาร่วมเล่นพนันด้วย การที่เขาอยู่ในวงพนัน เป็น Basic Fact กฎหมายจึงสันนิษฐานให้ได้ว่าเขาร่วมเล่นพนันในวงนั้นด้วยเป็น Presumed Fact ซึ่งในสถานการณ์นี้ที่ Basic Facts กับ Presumed Fact มีความเกาะเกี่ยวหรือเชื่อมโยงอย่างสมเหตุสมผล จึงส่งผลให้กฎหมายที่วางบทสันนิษฐานเป็นโทษแก่จำเลยในคดีอาญา บทนี้ จึงไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ และมีผลไปเปลี่ยนภาระการพิสูจน์ได้ ภายใต้กรอบของหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ตามรัฐธรรมนูญจึงเปิดช่องทางให้นาเอาหลัก Rational Connection มาดบล้างบทสันนิษฐานตามกฎหมายที่เป็นโทษแก่จำเลยในคดีอาญาได้ ซึ่งเป็นหลักสากลที่เป็นไปได้มากมายที่ศาลรัฐธรรมนูญอาจใช้ประกอบการวิเคราะห์ว่ากฎหมายฉบับต่างๆ ที่กำหนดบทสันนิษฐานเป็นโทษแก่จำเลยในคดีอาญานั้นขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่ ต่อไป⁹²

⁹⁰ คำอธิบายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 (น.69). เล่มเดิม.

⁹¹ จาก เอกสารการสอน ชุควิชา กฎหมายมหาชนหน่วยที่ 8-15 (น.567), โดย ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนสานต์, 2550, นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

⁹² คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน (น.220). เล่มเดิม.

คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 11/2544⁹³ วินิจฉัยว่า ตามพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522 มาตรา 15 วรรคสอง⁹⁴ มีปัญหาข้อโต้แย้งว่าขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2540 มาตรา 33⁹⁵ หรือไม่ ซึ่งคณะตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ เห็นว่า การที่กฎหมายกำหนดปริมาณสารเสพติดให้โทษในประเภท 1 เป็นเพียงเกณฑ์เปรียบเทียบสำหรับฐานความผิดที่จะนำไปสู่การลงโทษเท่านั้น กล่าวคือ ไม่ว่าจะมียาเสพติดให้โทษในประเภท 1 ไว้เพื่อเสพหรือไม่ก็ตาม หากมีไว้ในครอบครองโดยไม่ได้รับอนุญาตตามที่กฎหมายบัญญัติ ต้องรับโทษตามพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522 จึงเห็นว่าไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ

คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 2/2556⁹⁶ ลงวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2556 วินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 158 ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 39 วรรคสอง เพราะมิใช่บทบัญญัติที่เป็นข้อสันนิษฐานว่ากรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลซึ่งมีหน้าที่ในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นเป็นผู้กระทำความผิดตั้งแต่แรกโดยที่ผู้กล่าวหาไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ถึงการกระทำความผิด โดยศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาแล้ว เห็นว่า รัฐธรรมนูญ มาตรา 39 เป็นบทบัญญัติในหมวด 3 ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ส่วนที่ 4 สิทธิในกระบวนการยุติธรรม โดยมาตรา 39 วรรคสอง บัญญัติว่า ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด เป็นบทบัญญัติที่มีเจตนารมณ์เพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาโดยให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาไม่มีความผิดจนกว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่าเป็นผู้กระทำความผิด เพื่อเป็นหลักประกันสิทธิของบุคคลเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางอาญาที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้ให้แก่บุคคลทุกคนที่จะไม่ถูกลงโทษทางอาญาจนกว่าจะมีพยานหลักฐานมาพิสูจน์ว่าเป็นผู้กระทำความผิด สำหรับพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 เป็นกฎหมายที่บัญญัติถึงสิทธิและหน้าที่ระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง โดยกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำในการว่าจ้าง การใช้แรงงาน และการจัดสวัสดิการที่จำเป็นในการทำงาน เพื่อให้ผู้ทำงานมีสุขภาพอนามัยที่ดี และได้รับค่าตอบแทนตามสมควร เพื่อให้การใช้แรงงานเป็นไปอย่างเป็นธรรม

⁹³ รายละเอียดโปรดดู คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 11/2544. ในภาคผนวก ก.

⁹⁴ พระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522 มาตรา 15 วรรคสอง “การผลิต นำเข้า ส่งออก หรือมีไว้ในครอบครองซึ่งยาเสพติดให้โทษในประเภท 1 ตามปริมาณดังต่อไปนี้ ให้ถือว่าเป็นการผลิต นำเข้า ส่งออก หรือมีไว้ในครอบครองเพื่อจำหน่าย...”.

⁹⁵ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 33 วรรคแรก “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด และวรรคสอง ก่อนมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้”.

⁹⁶ รายละเอียดโปรดดู คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 2/2556 ภาคผนวก ข.

รวมทั้งกำหนดมาตรการให้นายจ้าง ลูกจ้าง และองค์กร ต้องปฏิบัติต่อกันและต่อรัฐ และเป็นกฎหมายที่กำหนดมาตรฐานการจ้างแรงงานและสภาพการทำงานขั้นต่ำที่นายจ้างพึงปฏิบัติต่อลูกจ้าง โดยพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 5 ได้ให้ความหมายของคำว่า “นายจ้าง” ไว้ว่า หมายถึง ผู้ซึ่งตกลงรับลูกจ้างเข้าทำงานโดยจ่ายค่าจ้างให้และหมายความรวมถึง (1) ผู้ซึ่งได้รับมอบหมายให้ทำงานแทนนายจ้าง (2) ในกรณีที่นายจ้างเป็นนิติบุคคลให้หมายความรวมถึงผู้มีอำนาจกระทำการแทนนิติบุคคลและผู้ซึ่งได้รับมอบหมายจากผู้มีอำนาจกระทำการแทนนิติบุคคลให้ทำการแทนด้วย ดังนั้น นายจ้างจึงมีทั้งบุคคลธรรมดาและนิติบุคคล และพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 158 อยู่ในหมวด 16 ว่าด้วยบทกำหนดโทษ ที่บัญญัติว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ถ้าการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นเกิดจากการสั่งการ หรือการกระทำของบุคคลใด หรือไม่สั่งการ หรือไม่กระทำการอันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำของกรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของ นิติบุคคลนั้น ผู้นั้นต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย” บทบัญญัติดังกล่าวเป็นการบัญญัติถึงกรณีที่นิติบุคคลกระทำความผิด และการกระทำความผิดนั้นเกิดจากการสั่งการ หรือการไม่สั่งการ หรือการกระทำการ หรือการไม่กระทำการอันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำของกรรมการผู้จัดการหรือบุคคลใดๆ ที่ต้องรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นก็ให้บุคคลที่กระทำการหรือละเว้นกระทำการตามหน้าที่ดังกล่าวต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดที่นิติบุคคลกระทำความผิดด้วยเป็นบทบัญญัติที่กำหนดตัวบุคคลที่ต้องรับผิดชอบในทางอาญาร่วมกับนิติบุคคล เนื่องจากนิติบุคคลเป็นบุคคลสมมุติตามกฎหมายซึ่งไม่สามารถกระทำการใดๆ ได้ด้วยตนเอง หรือไม่สามารถที่จะก่อให้เกิดนิติสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกได้ หากปราศจากบุคคลผู้มีอำนาจกระทำการแทนนิติบุคคล หรือผู้ซึ่งได้รับมอบหมายให้มีอำนาจกระทำการแทนนิติบุคคลนั้น อันเป็นการสอดคล้องกับความหมายของคำว่านายจ้างที่เป็นนิติบุคคลตามมาตรา 5 พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 158 เป็นบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ถือเอาพฤติกรรมหรือการกระทำของผู้ที่มีหน้าที่และความรับผิดชอบซึ่งก่อให้เกิดการกระทำความผิดของนิติบุคคลว่าต้องรับผิดชอบในผลของการกระทำของตนเองจึงมิใช่เป็นบทสันนิษฐานความผิดของกรรมการผู้จัดการหรือบุคคลซึ่งมีหน้าที่ในการดำเนินงานของนิติบุคคลเป็นผู้กระทำความผิดไว้ก่อนตั้งแต่แรกเริ่มคดี หากแต่โจทก์ยังคงต้องมีหน้าที่พิสูจน์ถึงการกระทำหรือละเว้นกระทำตามหน้าที่ของบุคคลดังกล่าวก่อนว่าเป็นผู้สั่งการ หรือไม่สั่งการ หรือกระทำการหรือไม่กระทำการอันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำและมีความผิดตามที่พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 บัญญัติไว้ หรือไม่ ซึ่งสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ทั่วไปของความรับผิดชอบทางอาญาที่ผู้กระทำความผิดจะต้องรับผลแห่งการกระทำ หรือละเว้นกระทำนั้นเมื่อมีกฎหมายบัญญัติไว้ว่าเป็นความผิด และการกระทำหรือละเว้นกระทำนั้นต้องครบองค์ประกอบความผิด นอกจากนี้ เมื่อ

นิติบุคคลถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดโจทก์จะต้องพิสูจน์ให้ศาลเห็นโดยปราศจากเหตุอันควรสงสัยว่า การกระทำความผิดนั้นเกิดขึ้นจากการสั่งการ หรือการไม่สั่งการ หรือการกระทำการ หรือการไม่กระทำการของกรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น และภาระพิสูจน์การกระทำความผิดของบุคคลดังกล่าวยังคงต้องพิจารณาถึงมาตรฐานการพิสูจน์ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 227 ศาลจะพิพากษาลงโทษจำเลยได้ก็ต่อเมื่อแน่ใจว่ามีการกระทำความผิดจริงตามที่กฎหมายบัญญัติ และในกรณีที่มีความสงสัยตามสมควรว่าจำเลยได้กระทำความผิดหรือไม่ ศาลจะต้องยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้แก่จำเลย และในระหว่างการพิจารณาของศาลหรือหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมอื่นนั้น กรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลซึ่งมีหน้าที่ในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ยังถือว่าเป็นผู้บริสุทธิ์อยู่จนกว่าศาลมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดว่าจำเลยได้กระทำการอันเป็นความผิดตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ ดังนั้นพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 158 จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 39 วรรคสอง ส่วนประเด็นที่ได้โต้แย้งว่า พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 158 มีลักษณะเช่นเดียวกับพระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 ตามคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 นั้น เห็นว่า พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 158 มิใช่บทบัญญัติที่เป็นข้อสันนิษฐานว่ากรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลซึ่งมีหน้าที่ในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นเป็นผู้กระทำความผิดตั้งแต่แรกโดยที่ ผู้กล่าวหาไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ถึงการกระทำความผิด ดังนั้น พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 158 และพระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 จึงเป็นคนละกรณีกันอาศัยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น จึงวินิจฉัยว่าพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 158 ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 39 วรรคสอง

อนึ่ง ศาสตราจารย์พิเศษ เข็มชัย ชูติวงศ์ ผู้ตรวจการอัยการและนักวิชาการทางกฎหมาย มีความเห็นว่า เหตุที่บทบัญญัติ มาตรา 158 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ เพราะว่ากฎหมายได้บัญญัติลักษณะการกระทำความผิดของกรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือผู้แทนนิติบุคคลไว้เลย โดยมีได้บัญญัติเป็นข้อสันนิษฐานให้กรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลซึ่งมีหน้าที่ในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นเป็นผู้กระทำความผิดตั้งแต่แรกโดยที่โจทก์ซึ่งเป็นผู้กล่าวหาไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ถึงการกระทำความผิด⁹⁷

⁹⁷ คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน (น.122). เล่มเดิม.